

Závěrečné shrnutí projektu

Autoři: Ondřej Liška (kapitola I-VI, VIII-X), Zdeněk Kudrna (kapitola VII)

Redakce: Petr Lebeda, Ondřej Liška, Vojtěch Kotecký

Autoři původních tematických studií: Tomáš Brzobohatý, Ondřej Císař, Petr Drulák, Petr Janský, Jaroslav Kalous, Ondřej Liška, Martin Robeš, Martin Sedlák, Edvard Sequens, Jan Sládek, Jan Straka, Martin Střelec, Jiří Urban

Poděkování

Tříletý projekt Česko hledá budoucnost sestával ze série setkání mezi autory studií, řady tematických diskuzních seminářů za účasti více než stovky expertů/expertek, akademiků/akademiček, zástupců/zástupkyň veřejné sféry, podnikání i občanských iniciativ a z debat otevřených širší veřejnosti. Děkuji všem, kteří se do těchto aktivit zapojili a věnovali jim svůj čas a své zkušenosti. Mimořádné poděkování patří organizacím Heinrich-Böll-Stiftung v Praze, zvláště její ředitelce Evě van de Rakt, a Green European Foundation za finanční podporu a všestrannou pomoc s realizací. Děkuji nezávislému analytickému centru Glopolis, především jeho řediteli Petru Lebedovi, za poskytnutí zázemí a tvůrčí spolupráci na tomto projektu. Velmi si vážím cenných podnětů Jany Matesové. Za inspiraci a zapojení do diskuzí děkuji Kateřině Bocianové a Vladimíře Dvořákové. Za všestrannou podporu a vytrvalou spolupráci vděčím Šádímu Shanaáhovi, bez něž by se projekt neuskutečnil.

Ondřej Liška, vedoucí projektu

Obsah

I.	Proč mluvit o budoucnosti	5
II.	Nalézt společnou řeč	9
III.	Konec dohánění	13
IV.	Bez mapy	18
V.	Manuál pro příští lodivody	19
VI.	Budoucnost do šuplíku	23
VII.	Žába na prameni rozvoje	29
VIII.	S jistotou na neurčito	38
IX.	Principy pro zítřek: vstříc příštím krizím	42
X.	Širší proces: úkoly, hodnoty a spojenci	46

Přehled rámečků

Nerovnosti jako překážky svobodné společnosti	6
Růst HDP, nebo kvality života?	10
Dilemata zahraniční politiky	14
Finsko: škola pro třetí tisíciletí	20
Dánsko: „malá“ země versus globalizace	21
Demokratická energetika: v čem je Energiewende inspirací?	25
Stát, který se naučí dělat velká rozhodnutí: stavby dálnic jako příklad	27
Změna vzdělávacího paradigmatu	29
Stát, který uřídí své firmy	34
Nové cesty pro český venkov	36
Dekolonizace státu	40
Jak jsme na tom s rovností žen a mužů?	44
Česko a zdroje v globálním kontextu	46

I. Proč mluvit o budoucnosti

Debatovat o společné budoucnosti v perspektivě delší než jedno volební období není v České republice ani dnes příliš obvyklé. Je to zároveň druh debaty, který má svá pravidla i omezení, pokud se od něj očekává smysluplný přínos.

V přelomové době těsně po Listopadu 1989 si málokdo z nás dokázal představit, jak budeme žít dnes. Představy české, tehdy ještě československé společnosti se upínaly k dosažení životní úrovně zemí jako Německo či Rakousko. Přestože ideály lidských práv, demokracie a prosperity byly zásadním motivem společenských změn, má po dvaceti pěti letech velká část společnosti pocit, že jsme v něčem podstatném neuspěli. **Zklamání** z neefektivně fungujícího státu, úrovně parlamentní politiky či ekonomického vývoje a s ním spojené životní úrovně je zároveň provázeno poměrně nízkým zapojením občanů do veřejného života, malou důvěrou ve stát a slabou vírou, že občan svým přičiněním může něco podstatného změnit.

Do polistopadové éry česká společnost vstupovala s mnoha velkými očekáváními. Nepochybně to byla touha po lepším životě, občanském, materiálním i duchovním. Předcházející léta zmirujícího komunistického režimu byla charakteristická nejen represemi vůči těm, kdo se mu otevřeně i skrytěji stavěli, ale také široce založenou **konformitou** československé společnosti. Tato dlouhodobá adaptace na podmínky života v „reálném socialismu“ se opírala o důležitý předpoklad, a sice schopnost akceptovat život v rozpolceném světě, kde jsou oficiálně pronášená slova oddělena od jejich pravých významů. Oddělený byl svět veřejný od světa soukromého, třeba tak, že navenek projevovaná loajalita či lhostejnost k režimu byla v souladu s opovržením vůči němu v soukromí. Byla to schopnost přijmout – každým do jiné míry – fakt, že realita rozcházející se s jazykem, který ji má popisovat, je běžnou věcí.

Otevřený pohled do předlistopadové minulosti, do níž zasahují životy řady stále žijících generací Čechů a Češek, a odmítnutí společenských stereotypů té doby není jediné, co od nás smysluplná debata o společné budoucnosti vyžaduje jako nezbytnou podmínku. Je to také neméně kritický pohled na českou společnost **devadesátých let** minulého století a na vše, co následovalo. Po dvaceti pěti letech totiž jako jediné alibi pro česká selhání, neúspěchy a nespokojenost nelze donekonečna označovat dědictví předlistopadového režimu.

Devadesátá léta řadu pojmů, které jsou pro tuto debatu důležité, ještě více znejistěla. Převažujícím motivem změn se tehdy staly ekonomické reformy a teprve v druhém sledu obnova právního státu. Politické strany si osvojovaly identitu na škálách levice a pravice, liberalismu, konzervatismu a dalších ideových

směrů často ještě dřív, než měly jasno, jaký program vlastně chtějí uskutečňovat. Sen o pozvednutí **životní úrovně** se realizoval pro různé části společnosti v podstatně odlišné míře, dané řadou předpokladů od ekonomické struktury regionů přes úroveň vzdělání až po kvalitu vládnutí na různých stupních.

Vedle prosperujících center rostou také ghetta, regiony jako Ústecko či sever Moravy i nemalá část venkova zápasí s vysokou nezaměstnaností, nízkým průměrným vzděláním a neutěšenou životní perspektivou. Přesto ekonomické ukazatele hovoří o zdravém bankovním systému či nejnižší míře rizika pádu do chudoby. Podle průzkumu Evropské komise z roku 2014 je v České republice ohroženo chudobou a **sociálním vyloučením** 15,4 procenta obyvatel. To je druhé nejnižší číslo z celé EU.¹ Nicméně lidí ohrožených chudobou u nás rapidně přibývá. Nejvíce ohroženi jsou osaměle žijící senioři a rodiče, kteří vychovávají své děti sami. Přibývá také sociálně vyloučených lokalit.

¹ Lépe je na tom Nizozemsko s 15 %. Na opačném konci je Bulharsko se 49,3 % populace (Eurostat 2014).

Nerovnosti jako překážky svobodné společnosti

Společenské nerovnosti jsou velmi subjektivním, a proto i silně kontroverzním tématem. V České republice došlo sice po pádu komunistického režimu k mírnému nárůstu nerovnosti v 90. letech, ten se nicméně později zastavil a dnes má Česko spolu s Dánskem, Norskem a Slovinskem jednu z nejnižších nerovností z celého klubu nejvyspělejších zemí OECD.

Porevoluční devadesátá léta se v reakci na předchozí období komunistického režimu zaměřila především na kultivaci a rozvoj práv jednotlivce jako ekonomického a společenského aktéra, který je sám za sebe zodpovědný. Převažujícím heslem tehdy bylo, že pro úspěch společnosti stačí vytvořit adekvátní podmínky pro úspěch jednotlivců. Stát byl v extrému považován za cosi irelevantního a nedůležitého. Přesto byl sociální stát zachován prakticky v celém svém rozsahu navzdory obrovským a rychlým společenským proměnám. Nicméně bez toho, aby se o jeho smyslu hlouběji společensky pochybovalo a diskutovalo. Během poslední hospodářské krize naopak došlo pod vlivem rozpočtových škrtů k jeho částečné demontáži, která měla závažné dopady zvláště na ohrožené skupiny obyvatel.

Proč nám nerovnosti vadí?

Velká míra nerovnosti s sebou nese vysoké společenské náklady. Doprovází ji řada negativních sociálních jevů a má negativní dopad na kvalitu života. Vliv na chudší část populace je zřejmý – vede k subjektivnímu i objektivnímu pocitu strádání a frustrace těchto občanů.

Nicméně i lépe situovaní občané, kteří z nerovnosti potenciálně těží, mohou být ohroženi, pokud nerovnost přeroste do sociálního napětí nebo začne podkopávat ekonomický růst. Značné rozdíly mezi bohatými a chudými vyvolávají pocit nespravedlnosti a frustraci. Společně s objektivní materiální nouzí mohou napomáhat růstu sociálního napětí, či dokonce násilí, které se obrací vůči bohatší a privilegovanější části společnosti.

Pokud se klesající reálné příjmy začnou týkat i středních vrstev, jak dokládají například poslední studie MMF, pak často klesá tzv. agregátní poptávka v celé ekonomice.

Kromě těchto spíše pragmatických argumentů je třeba zmínit důvody morální. Část lidí vidí některé kořeny chudoby v nespravedlnosti a cítí pocit viny či spoluzodpovědnosti za osud druhých. Česká společnost zůstává na sociální rozdíly poměrně citlivá, a to i přesto, že se dnes většina společnosti oficiálně nehlásí ke křesťanské víře, která solidaritu a soucit tradičně zdůrazňuje.

Jednotlivé politiky se pochopitelně nemohou soustředit výlučně na jeden faktor kvality života. Naopak, kvůli provázanosti těchto faktorů je nutné vytvořit komplexní program snižování nejen příjmových, ale i sociálních nerovností ve společnosti. Je nutné především brát v potaz skupiny nacházející se ve špatné situaci, a to hned v několika rovinách, a dát jim šanci na lepší život.

Chudí rodiče, chudé děti?

Shoda vládne hlavně v otázce mezigenerační solidarity. V naší kultuře kladoucí důraz na svobodu jedince panuje většinové přesvědčení, že děti by neměly pykat za chyby svých rodičů a měly by mít srovnatelnou výchozí pozici na své cestě za spokojenou budoucností. Ale i když jsou příjmové rozdíly v české populaci relativně nízké, je sociální mobilita dosti omezená. Nerovnosti v přístupu ke vzdělání představují jednu z nejzákeřnějších forem nerovnosti ve společnosti. Po celém světě jsou výsledky dětí ve školách do velké míry dány jejich socioekonomickým původem a Česká republika v tomto směru není výjimkou.

Statistická data ukazují, že výsledky dítěte ve škole jsou až do určitého věku nejvýznamněji ovlivněny tím, kde a do jaké rodiny se narodí. Rodinné zázemí má vliv nejen přímo na výsledky dítěte – třeba v tom, zda rodiče s dítětem píší domácí úkoly, zajímají se o něj nebo mu jsou v případě problémů schopni vytvořit podporu – ale také na jeho životní aspirace.

Náš vzdělávací systém již v poměrně útlém věku segreguje děti na talentované a netaalentované, do různých typů škol, ať už do tzv. praktických škol, či do víceletých gymnázií. Prohlubuje také regionální nerovnosti, například mezi Prahou, kde jsou vyšší příjmy a kam rovněž dojíždějí do škol děti ze Středočeského kraje, a ostatními regiony. Příliš včasná selekce vede

mimo jiné k tomu, že společnost nedokáže ocenit a rozvíjet různorodé předpoklady každého žáka, a tím omezuje jejich životní šance i sama sebe nenahraditelně ochuzuje.

Podle studie Petra Janského a Tomáše Brzobohatého

A také sen o živé a **rozvinuté demokracii** má dnes viditelné trhliny. Výkon státní správy, přístup občanů k informacím, průhlednost hospodaření státu, obcí i krajů zdaleka nespĺňuje představy o dobrém vládnutí.

Není proto divu, že toto české čtvrtstoletí lze vyprávět v podobě velmi **odlišných příběhů**, z pohledu vítězů i poražených, jejichž vnímání vlastního postavení ve společnosti, schopnosti v ní obstát i svých dalších vyhlídek se bude diametrálně lišit.

Nepochybně se mnoho věcí za uplynulé čtvrtstoletí svobodného rozvoje podařilo – nastavení základních demokratických institucí, obnova tržního hospodářství, uvolnění společenského a individuálního života. Ovšem při pohledu na nezdary nám nezbývá než si přiznat zjevnou skutečnost. **Odpovědnost** za pokulhávající demokracii, přetrvávající hlubokou nedůvěru velké části společnosti ve stát a jeho instituce, nízkou schopnost českého státu oživit lokální ekonomiku, zkvalitnit vzdělávací systém či využít lépe potenciál českých vědců a vědkyň nesou nejen politické elity od roku 1989 až dodnes, ale celá společnost, tím pádem do jisté míry každý z nás.

Proto vyvstává pochopitelná otázka, co a jak dělat, aby se za příštích pětadvacet let v Česku a v Evropě žilo podstatně lépe. Co z toho je **v naší moci** učinit samostatně, na čem je třeba **spolupracovat** s jinými a na co se alespoň **připravit**, neboť možnosti, jak něco ovlivnit, mohou být jen omezené. Je nezbytné začít vážně hovořit o české budoucnosti a výsledky takového rozhovoru začít s vědomím všech příležitostí i nástrah převádět do praxe.

II. Nalézt společnou řeč

S dědictvím posledních desetiletí, o němž byla řeč v předešlé kapitole, nebylo a ani dnes ještě není samozřejmé vést debatu o vizi společné budoucnosti. Taková debata totiž vyžaduje trpělivou **práci s pojmy**, které byly ztrátou důvěry ve svůj obsah nejen před Listopadem, ale stejně tak v posledních dvou dekadách postiženy snad nejvíce: vize, hodnoty, budoucnost, veřejný zájem, občanství, národ, politika... Jako by už jen představa práce na společné vizi pro nemalou část z nás vyvolávala pocit ohrožení, že „společná“ zároveň znamená podmínku ukrojit kus ze své osobní svobody a nutnost přijmout nějaký vnější diktát celku, nad nímž už jako jednotlivci nemáme úplnou kontrolu. Leč právě schopnost lidského společenství spojit se ve svobodě a demokracii za určitým cílem může přinést každému jeho jednotlivému členu nový prostor svobody a životní realizace. Tato dimenze občanství byla dosud nedostatečně kultivována, neprávem opomíjena, ba i opovrhována z historických i ideologických důvodů. Nalezení této ztracené schopnosti **spolupracovat za účelem sledování dlouhodobého cíle**, její kultivace a rozvoj je jedním z hlavních klíčů k lepší budoucnosti české společnosti.

Máme na výběr. První možností je zůstat lhostejní k tomu, co nás čeká, a zabývat se tím, jen je-li to bezprostředně nutné. Při plánování dne, kariéry, rekonstrukce vlastního bydlení, dovolené či sledování slibů politických stran na čtyři léta dopředu. Pokud se ale ukazuje, že dědictví v podobě zvyků, **myšlenkových stereotypů** a představ o nás samotných a o světě kolem nám brání v tomto novém rychle se měnícím světě uspět, je třeba se s ním kriticky rozejít. A tak je namísto nastolit zcela praktické podmínky pro to, aby česká společnost dokázala vést sebevědomou debatu o své budoucnosti a skrze ni si vytyčovat dlouhodobé společné cíle, které jdou za horizont příštích parlamentních voleb.

Jakou by takové cíle měly mít podobu? Jestliže nás již tolik nespojuje víra, politické přesvědčení ani v zapomnění upadající vzpomínka na Listopad 1989, pak musíme najít **tmelící myšlenky a cíle**, které nás jako společnost dokážou přimět k trpělivější a důslednější spolupráci na zlepšování života v Česku i za jeho hranicemi. Tyto cíle nemohou vzejít odjinud než z široké a vědomě uskutečňované, ba veřejně a všestranně podporované diskuze o kvalitě naší demokracie, možnostech zapojování občanů do politického rozhodování či například o ochraně hodnot, které nelze jednoduše převést na peníze.

Česká republika nepochybně stojí před problémy, které se zásadně **neliší od problémů jiných** srovnatelně rozvinutých zemí, a stejně tak nelze takovou debatu oddělit od kontextu evropského a světového. Určitě lze také namítnout, že se společenská **diskuze** o naší budoucnosti přece **kontinuálně odehrává**. Odehrává se skrze média, občanskou společnost, a především demokratické volby. Cílem tohoto projektu je ukázat, že zatím nedostatečně a že zodpovědnost za to, jak se s ní vyrovnáme, je v mnoha ohledech jen naše nepřenositelně česká, byť se odvíjí uprostřed Evropy a je s ní nedělitelně svázaná.

Způsob, jakým dnes sami o sobě jako o českých občanech a české společnosti uvažujeme, je oproti vyspělejšími zemím často ještě příliš uzavřený, nezralý, slabě si vědomý rizik i šancí v nás a okolo nás. Přesto nejsme v situaci, která by byla skoupá na příležitosti, jak tento stav změnit. Při bližším pohledu se rýsují jinde osvědčené i méně známé cesty, po nichž se lze v zájmu zvýšení kvality našeho života vydat.

Kvalita života v takovém pojetí zahrnuje nejen naše osobní zdraví, profesionální úspěch, spokojenou rodinu a kruh přátel, čisté a kvalitní životní prostředí, veřejný prostor, bezpečí, ale i společenské podmínky, které to vše umožňují: tedy živou demokracii, zdravou občanskou společnost, fungující stát a spravedlivé zákony. Smyslem souboru analýz a úvah v tomto projektu proto bylo ukázat, že máme na dosah možnosti, jak svoji budoucnost lépe uchopit do vlastních rukou.

Růst HDP, nebo kvality života?

Přestože cestu na titulní stránky novin nacházejí především ukazatele hrubého domácího produktu (HDP), průměrné mzdy či míry nezaměstnanosti, je evidentní, že postihují společenskou realitu a kvalitu života jen ve velmi omezené míře. HDP vyrobené druhy zboží i poskytnuté služby oceňuje v tržních cenách, a přiděluje jim tak váhy dle tržních cen a spotřebitelských preferencí, ale má svá omezení. Například nezachycuje rozdíly v příjmech mezi jednotlivými členy či skupinami společnosti, natož rozdíly v kvalitě života. Nevypovídá nic o nemateriálních statcích a hodnotách ani o stavu (přírodních či lidských) zdrojů, kterých společnost užívá, a nelze jej tudíž brát jako indikátor životní úrovně obyvatelstva či udržitelnosti rozvoje daného společenství.

Proto se dnes ve světě i u nás řeší otázka, jak efektivně a co možná bezbolestně přejít k jiným indikátorům, jež budou kvalitu života vystihovat lépe a umožní podchytit i jiné dimenze rozvoje. Vedle HDP existuje řada dalších měřítek kvality života, ať už jsou zavedenější, jako například Human Development Index či Better Life Index vyvinuté OECD, nebo méně používané, jako třeba Happy Planet Index, Genuine Progress Indicator nebo Gross National Happiness.

Důležitým pokusem o překonání HDP byla zpráva Komise pro měření ekonomické výkonnosti a sociálního pokroku ustanovené roku 2008 francouzským prezidentem Nicolasem Sarkozym. Jejími autory jsou uznávaní ekonomové Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen a Jean-Paul Fitoussi. Komise předložila několik návrhů na korekci HDP, které by lépe zachycovaly skutečnou materiální životní úroveň domácností: (1) vyzdvihli hlavní roli hodnoty reálného příjmu a spotřeby, nejen hodnoty vyrobených statků, a (2) zohlednil bohatství (i přírodního a lidského kapitálu) jakožto hodnoty aktiv společně s příjmem a spotřebou. (3) Dále položili důraz na perspektivu domácností. Vždyť reálné příjmy domácností v posledním desetiletí rostly ve většině vyspělých zemí výrazně pomaleji než HDP. (4) Podtrhli význam rozdělení příjmů, spotřeby a bohatství ve společnosti a (5) zohlednění hodnoty služeb neposkytovaných na trhu.

Jakkoli nám tyto korekce dají přesnější obrázek o materiálním blahobytu, ani ony **nezachycují nehmotné statky, které výrazně ovlivňují kvalitu života**. Proto probíhá veřejná debata o alternativních indikátorech, jež by tyto aspekty zohlednily. Mezi nimi se objevují subjektivní a objektivní faktory. Důležitým **subjektivním měřítkem** je spokojenost občanů, jejíž dotazníkové šetření je však metodologicky obtížné, a ztěžuje tak srovnání. Nejčastěji zmiňovanými **objektivními faktory** jsou zdraví, vzdělání, osobní aktivity a volný čas, začlenění do politického života a občanská společnost, osobní vazby, životní prostředí, osobní bezpečí a ekonomická nejistota.

Index lepšího života. Existují i další ucelené přístupy k měření kvality života. Například OECD vyvinula komplexní metodu „Better Life Index“, která pracuje s objektivními i subjektivními faktory. Jejím smyslem není sestavovat jeden žebříček zemí, ale zapojit občany do diskuze o kvalitě života a umožnit srovnání zemí podle toho, jaký důraz kdo klade u jedenácti témat: společenská soudržnost, vzdělávání, životní prostředí, občanská angažovanost, zdraví, bydlení, příjmy, zaměstnanost, životní spokojenost, bezpečnost a rovnováha mezi pracovním a soukromým životem. U tohoto individuálního indexu pak lze mezi zeměmi sledovat rozdíly podle priorit nebo odlišnosti mezi ženami a muži.

Podle studie Petra Janského a Tomáše Brzobohatého

Vzniku tohoto textu předcházela tříletý **projekt**, v němž se skupina několika českých analytiků prostřednictvím kulatých stolů za účasti více než stovky akademiků, podnikatelů a zástupců občanských iniciativ zabývala možnostmi, jak se podívat na českou budoucnost z nové perspektivy. Mezi hlavní otázky přitom patřilo, co lze učinit pro to, aby se v české společnosti zvětšil prostor pro promyšlení a realizaci politiky, která povede ke zvýšení kvality života, rozvoji demokracie, většímu zapojení občanů do rozhodování a k ekonomické prosperitě, jež odolá krizím a bude ohleduplná k životnímu prostředí.

Cílem projektu *Česko hledá budoucnost* nebylo pokrýt všechny oblasti a vyčerpávajícím způsobem rozpracovat všechny možnosti, které se nabízejí. Jeho smyslem je vytknout a na modelových případech ukázat cesty ke **kvalitativní změně české společnosti**, politiky či ekonomiky ve vybraných oblastech zásadního významu a inspirovat další otázky, úvahy a debatu.

V rámci projektu vznikla **série tematických studií**, které byly podrobeny řadě diskuzí a které v úhrnu čítají několik stovek stran. Vzhledem k rozsahu jsme se proto kromě elektronické a (v omezeném počtu) tištěné publikace všech studií (Sborník projektu *Česko hledá budoucnost*²) v plném znění rozhodli zpřístupnit obsah projektu i v této stručnější podobě. Smyslem tohoto Závěrečného shrnutí projektu *Česko hledá budoucnost*, které máte v rukou, je zprostředkovat rámec úvah, v nichž jsme se pohybovali, klíčové postřehy a myšlenky a představit některé náměty, které byly předmětem tematických studií. Některé z nich jsou shrnuty v rámečcích. Budeme rádi, pokud vás povedou k seznámení se s dalšími a úplnými analýzami vzešlými z tohoto projektu.

Touto publikací chceme přispět k **rozproudění české debaty** o budoucnosti a směřování naší společnosti. Jsme si vědomi, že vzhledem k našim možnostem zůstala řada aspektů stranou, některé pohledy za dobu projektu mohly ztratit na aktuálnosti a závěry i navrhovaná řešení budou předmětem polemiky. Naším cílem ale není prezentovat je jako jediné možné, nýbrž otevřít prostor k další diskuzi, lépe definovat její potřebné parametry a přispět k hledání hlubší společenské shody na nezbytných změnách.

² Sborník projektu *Česko hledá budoucnost* lze od 1. 2. 2015 získat v elektronické podobě na internetu (www.ceskohledabudoucnost.cz) nebo si můžete ověřit jeho dostupnost v tištěné podobě v analytickém centru Glopolis (www.glopolis.org).

III. Konec dohánění

Minulé dvě a půl dekády byly v české společnosti poznamenány především doháněním. Nelze se příliš divit. Po čtyřiceti letech života v různých podobách komunistického režimu se naše zraky upnuly především k jednomu cíli: jak co nejdříve zdolat cestu, kterou země žijící v demokracii na západ od nás urazili před námi.

Vžitě přesvědčení se obtisklo i do jazyka, hovořilo se o „návratu do Evropy“ ve smyslu návratu mezi západoevropské země. To nepochybně souviselo s historickou zkušeností, že české země sice byly vždy úzce kulturně, ekonomicky a politicky spojeny se západní Evropou, ale zdaleka ne s plnou samozřejmostí. V této stále pocítované nesamozřejmosti se odráží fakt, že se o **přináležitost k Západu** v historii českého národního smýšlení musel vždy vést zápas. Orientace části českých elit už od dob národního obrození směrem na východ, zvláště na Rusko, čtyřicet let neblahé zkušenosti se životem ve sféře jeho vlivu a třeba i aktuální česká debata o roli Ruska v konfliktu na východní Ukrajině jsou jenom jedněmi z mnoha fazet zápasu české společnosti o nalezení svého autentického místa na pomezí kulturních i mocenských hranic Východu a Západu.

Pokud bychom tento historický spor v budoucnu dokázali nahlédnout i z odlišné perspektivy, otevřel by se v něm potenciál využít naší nesamozřejmě přináležitosti k Západu zároveň jako příležitosti pro integrační, podpůrné, kritické i rozumějící **působení směrem na východ a jih** Evropy. Leží zde výzva pro hledání nové, sebevědomější identity založené na odlišném paradigmatu než oběti mezi mlýnskými kameny středoevropských dějin.

Už v roce 1995 se Česká republika stala jako první z postkomunistických zemí členem Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD), tedy klubu ekonomicky nejrozvinutějších zemí na světě, které přijaly principy demokracie a tržní ekonomiky. Nejvýznamnějšími symbolickými momenty, které stvrdily naši přináležitost k rozvinutému demokratickému světu, se ale staly především dva milníky: vstup do **Severoatlantické aliance** v roce 1999 a členství v **Evropské unii** v roce 2004. Spojily se zde dva motivy. Příběh o Česku, které se od té chvíle stalo zřetelnou součástí bezpečnostní architektury Západu a později i historicky nejúspěšnějšího politicko-ekonomického svazku na světě, Evropské unie.

Snaha stát se jejich plnohodnotnými členy měla nejenom svůj praktický politický význam jako dosažení historické mety. V těchto dvou příbězích lze totiž zároveň spatřit i poslední dva významné pokusy české společnosti

sledovat nějaký **střednědobý cíl**, který je relativně silně vnímán jako životní zájem celku. A to přesto, že mu nepřehlédnutelná, byť podstatně menší část společnosti vzdorovala.³

Členství v NATO i v EU bylo pocítováno většinou společností nejen jako garance budoucnosti po boku západních demokracií, ale jako „**historická nutnost**“, symbolické a praktické rozloučení s předlistopadovou minulostí. Na osobní rovině často i jako dějinné zadostiučinění za zmarněná léta. Samotný vstup do NATO i EU byl ovšem jen prvním, formálním krokem k integraci do západních struktur.

³ Výsledky referenda o přistoupení ČR k EU ve dnech 13 - 14. 6. 2003: volební účast 55,21 %, pro 77,33 %, proti 22,67 %.

Dilemata zahraniční politiky

Česká republika vznikla v roce 1993 jako stát s jasným zahraničněpolitickým zájmem – byl jím návrat na Západ. Ale v českém vnímání má Západ dvě tváře. Z hlediska bezpečnostních zájmů představují Západ USA, z hlediska ekonomických zájmů je to Německo. USA jsou zárukou bezpečnosti, Německo zárukou prosperity. Nicméně orientace na jednoho či druhého má i své důsledky ideové, které se promítají do dvou českých koncepcí Západu: atlantické a evropské. Čeští atlantisté do určité míry přejímají americký pohled na svět, vedle USA ještě zdůrazňují roli NATO a Velké Británie. Stoupenci evropského pohledu se dívají na svět očima Berlína, Paříže a Bruselu, za rozhodujícího aktéra považují EU. Po dobu návratu na Západ byla tato odlišnost překryta euro-atlantickým konsensem.

Počátkem jednadvacátého století lze zkušenost českého evropanství shrnout do pojmů – střední Evropa, malý stát a postkomunismus. Středoevropská identita vyživuje evropanství. Česko je na západní Evropě nejen ekonomicky a strategicky závislé, ale hlásí se k mentálnímu propojení se západní Evropou, od níž přejímá vzory a referenční rámce a o jejíž uznání usiluje.

Spor tří orientací

Objevily se tři koncepce, které se navzájem liší podle toho, který aspekt komunistické zkušenosti zdůrazňují. Pokud je nazveme podle jejich hlavních zastánců, můžeme mluvit o koncepci: Havlově reflektující porušování lidských práv, Klausově reflektující absenci ekonomické svobody a Vondrově reflektující ruskou dominanci.

Zejména v důsledku války v Iráku, schvalování evropské ústavní smlouvy (následně lisabonské smlouvy) a účasti Česka v americkém projektu protiraketové obrany se rozpadá euroatlantický konsensus. Prohlubují se ideologické rozdíly mezi atlantisty, kteří inklinují k pravici, a stoupenci evropské orientace převážně na levici. Navíc

posiluje autonomistický proud, který je odmítavý k Západu jako takovému a který byl v předchozím období spojen pouze s krajní levicí a pravicí. České ideové zájmy se proto dnes ztrácejí mezi třemi koncepcemi (Havel, Klaus, Vondra), třemi orientacemi (atlantická, evropská, autonomní) a řadou představ.

Utopická suverenita

Nejvážnější hrozbou, které čelí česká společnost a která nepředstavuje hrozbu pro Západ jako takový, je přetržení pouta se Západem. Zdroje této hrozby jsou dnes téměř výlučně uvnitř české společnosti. Pokud existují plány vnějších akterů na rozmělnění naší příslušnosti k Západu, mají smysl pouze v souvislosti s autonomními aktivitami některých českých společenských sil. Jejich cíle přitom vůbec nemusejí být protizápadní, naopak se mohou dokonce odvolávat na západní hodnoty.

Řada těchto iniciativ se dovolává české suverenity a snaží se jí bránit před domnělým tlakem Bruselu. Pomíjejí přitom, že schopnost české společnosti politicky jednat, kterou má suverenita zakládat, je podstatně vyšší uvnitř EU než mimo EU a že s nadnárodním posilováním EU tato schopnost spíše poroste. Těžko si představit silné Česko ve slabé Evropě.

Této hrozbě nahlodávající české evropanství lze čelit pouze politicky – důslednou obhajobou českého příběhu a odkrýváním falešných argumentů stoupenců suverenistické utopie. Dlouhodobě ještě vážnější hrozbu představuje český nezáměr, na němž troskotá každý aktuální i potenciální pokus o aktivní působení. Náš zájem o zahraniční politiku – ale nejen o ni – by měla opět dát do pohybu široká aliance politicky aktivních občanů, která zahrne občanská hnutí, podnikatele i aktivní politiky napříč stranami. Sjednocovat ji bude jak odmítnutí stávajících poměrů, tak i pozitivní příběh českého evropanství.

Nový příběh

I samotné zachování institucionálních pozic nabytých vstupem do EU vyžaduje aktivnější vztah k evropské integraci včetně zapojení do eurozóny. Česká společnost i její zahraniční politika potřebují příběh, který by umožňoval formulovat jak veřejné zájmy, tak i zájmy zahraničněpolitické, jimž dá ideový obsah. Musí se jednat o koncepci, která osloví českou společnost (vnitřní podpora) a bude reflektovat i současnou globální politickou realitu (vnější podpora). Spíše než o příběh zcela nový se proto bude jednat o příběh staronový.

Pokud má poskytnout ideový obsah účinné zahraniční politice, nemůže být formulován stranicky, to by pouze rozděloval a nespojoval. Východiskem příběhu může být skutečnost malého, středoevropského státu, který se hlásí k západní identitě a který dokáže navázat svoji komunistickou a postkomunistickou zkušenost na hlubší tradici péče o lidská práva. Příslušnost k EU dává české podpoře lidských práv reálné nástroje, čímž spojuje dvě velké tradice české politiky – evropskou orientaci a humanismus.

Odsouzení k multilateralismu

V české politice nadále přetrvává převaha bilaterální diplomacie. Toto složení neodpovídá ani mocenským zdrojům, ani možnostem. Čistě bilaterální politika by měla být omezena pouze na sousedy a visegrádské státy, neboť Česko nemá ani mocenské ani analytické předpoklady pro nadregionální či dokonce globální působení na bilaterální úrovni.

Česko paradoxně přitom neumí plně využít svých institucionálních zdrojů v podobě členství v NATO a EU, které umožňují aktivnější multilaterální diplomacii a nově i supranacionální působení skrze bruselské instituce. Vyžadovalo by to mimo jiné aktivní přípravu úředníků pro tyto instituce a udržování kontaktů s nimi.

Navíc ve dvacátém století Západ tvořilo politické společenství států západní Evropy a Severní Ameriky. Nicméně budoucí pospolitost Západu může vypadat i jinak. Západ, ať už jakkoliv velký, si sám nevystačí a bude muset spolupracovat s nezápadními silami a centry. Navíc nezápadní nemusí znamenat protizápadní. I nezápadní aktéři přece do velké míry přijímají institucionální a intelektuální vliv Západu.

Podle studie Petra Druláka

Zatím nelze tvrdit, že jsme se stali plnohodnotnými asertivními členy s vlastním přínosem. Nepodílíme se dostatečně na společném rozhodování a naplňování potenciálu, kterým tyto spolky – a Česko v jejich rámci – disponují. Nemáme dosud jasnou politiku vůči EU a NATO a neumíme ani plně **využívat možnosti**, které s tím souvisejí. Přes svou vnitřní zahleděnost projevující se nízkým zájmem veřejnosti i médií k nám jen slabě doléhají rozdílnosti v názorech uvnitř EU a NATO. Jen stěží dohlédneme k výzvám vůči USA, BRIICS a rozvojovému světu, kterým EU čelí. Neusilujeme o naplnění českého zájmu, neboť nevíme, jaký vlastně je.

Tematické studie a diskuze v rámci projektu ovšem potvrdily, že období předcházející přijetí do Evropské unie mělo především praktický význam, jehož dosah dokáže málokdo, kdo se touto problematikou přímo nezabývá, dohlédnout. Vstup do EU znamenal tisíce změn v českých zákonech, které si vyžádalo přejímání evropského komunitárního práva. Snaha o vstup do EU byla mimořádně silným motorem modernizace českého práva ve všech myslitelných oblastech včetně dopadu do politické kultury. Lze se jen dohadovat, jak dlouho by taková proměna, tato europeizace Česka trvala, pokud bychom o členství v EU neusilovali takto cílevědomě. Součástí těchto změn byly i zákony a pravidla, které se nevázaly pouze na ekonomickou politiku či zemědělství, ale souvisely například s přístupem občanů k informacím,

ochranou zdraví spotřebitele a kvalitou veřejné správy. Úřady se pod vlivem europeizace, někdy i přímo pod viditelným tlakem Unie, **otevíraly** občanům a nevládním organizacím. Rozhodující vliv na ochotu ministerstev a úřadů systematicky spolupracovat s občanskou společností ovšem i tak měla domácí politika a její momentální reprezentace.

IV. Bez mapy

Zatímco úsilí o vstup do NATO či Evropské unie v devadesátých letech a na počátku tisíciletí sloužilo domácí i zahraničněpolitické orientaci jako zcela dostačující kompas, jsme dnes v úplně odlišné situaci. S představou o transformující se zemi, která se přibližuje svým západním vzorům, si v současném světě již **nemůžeme vystačit**. Nesmí nás mást ani fakt, že se tyto staré vzorce ve veřejném prostoru znova a znova vynořují ve volebních potyčkách či řečnických figurách. Namísto vykročení ke smysluplným reformám se však česká politika opakovaně točí v kruzích dávné i nedávné historie.

Pozoruhodné je především to, že je ještě nikdo **novým příběhem** nenahradil. Dalo by se namítnout, že žádný příběh už přece není potřeba. Vždyť od dosažení těchto met nám nezbyvá nic jiného, než pečovat o zavedené demokratické instituce, nezávislé soudnictví a tržní hospodářství. Přitom právě takové smýšlení představuje asi největší a nejvíce paralyzující klam české společnosti od Listopadu 1989. Objevit v sobě znovu schopnost klást si jako stát a společnost cíle a dlouhodobě je sledovat je podmínkou zlepšení života v České republice. *Nalezení nových motivů pro spolupráci občanů v našem státě v zájmu naší existence jako národní pospolitosti je důležitým úkolem pro dnešek.*

Dostatečným argumentem pro tvrzení, že by bylo užitečné nalézt takové **motiv** a vést o nich smysluplnou rozpravu, je už jen pohled na mnohaleté bezcílné bloudění české společnosti. Projevuje se minimální shodou na podstatných úkolech v oblasti ekonomiky a evropské integrace, občanskou pasivitou, slabým pokrokem při zlepšování kvality vládnutí či vršením jedné resortní strategie na druhou následovaným jejich odložením do šuplíků.

Nejen země střední a východní Evropy, které prošly demokratickou transformací, trpí dezorientací. Po **změně geopolitického uspořádání**, ekonomickém vzruchu nových regionů i důsledcích finanční a hospodářské krize nemá ani Západ, který byl dosud ekonomickým premiantem, v ruce spolehlivý kompas. Realita světa se hluboce proměnila během krátkého úseku našich životů. Pro pochopení toho, co se dnes ve skutečnosti děje a co s tím jako lidstvo můžeme učinit, již nedostačuje pohybovat se jen v poli vytyčeném střety mezi etablovanou levicí a pravicí, stejně jako dnes nelze kormidlovat podle středověkých map. K orientaci v novodobém světě, v němž se akcie obchodují v milisekundách a ekonomická moc obchodních společností uniká jurisdikci tradičních států, už ani obyčejný kompas z přelomu tisíciletí nestačí. Po éře imitací je čas pro inovace. O to důležitější je, abychom se na hledání nových cest podíleli i my.

V. Manuál pro příští lodivody

Už není koho v dějinách dohánět. A tak jsme se i my, Česká republika, ocitli v roli kormidelníka, který stojí na přídi a před ním se rozprostírá jen mlha. Tato mlha, která obklopuje ostatní souputníky. Žádná zaručená mapa vedoucí k cíli, či alespoň k příští metě, neexistuje. Pokud nám jen trochu záleží na těch, co přijdou po nás, máme povinnost vést loď mlhou dál. Co nám zbývá **bez mapy a bez příběhů**, které nás dovedly až sem?

Z reflexí a diskuzí v rámci projektu Česko hledá budoucnost vyplynuly především dva návazné kroky, které pro plavbu i v tak nejistých vodách budoucnosti znamenají relativně vysokou záruku, že neztroskotáme po prvních metrech. Tím prvním je schopnost **osvojit si vyspělejší způsob debaty** od zkušenějších o tom, co je smysluplné činit. Taková debata se nerozumí sama sebou. Vyžaduje naopak velké úsilí, a to od každého. Mimo jiné proto, že právem vstoupit do ní je nadán každý „cestující“ už jen tím, že má volební právo.

Ve složitém světě, jako je ten současný, je však třeba i tak dělat strategická rozhodnutí, která v sobě zahrnují oproti minulosti podstatně **vyšší míru komplexity**, tedy informací a zkušeností, které je třeba brát v úvahu. Uspořádat proto na palubě debatu o směru plavby, o jejímž výsledku pak hlasováním může rozhodnout stejnou vahou hlasu uprchlík z podpalubí, navigátor, kuchař i kapitán, není triviální záležitost. Pohled na úspěšněji manévrující plavidla však ukazuje, že to možné je. A pokud to je možné, pak se to dá naučit. *Naučit se tedy vést – a neustále obnovovat – diskuzi o společném směřování, k níž jsou systematicky zváni všichni občané a která vede k praktickému vyústění v maximální možné shodě, je prioritním úkolem pro loď jménem Česká republika.*

Druhý zásadní úkol, který před posádkou plavidla leží, je schopnost **adaptovat** se na měnící se podmínky plavby, dokonce tu a tam mapu překreslit. Bylo by naivní myslet si, že si lze s dovedností, jak obstat v současných podmínkách, vystačit na věky. Schopnost adaptovat se na život v podmínkách nejistého světa je protikladem vlastností, které si společnost dopřávala v době, kdy se ekonomický růst zdál neochvějný.

A tak zatímco se období krizí budou nadále střídat s obdobími prosperity, aniž bychom byli schopni důsledně určit, co je podmiňuje, jedno je jisté: vsadit na jednu kartu je zřejmě ten nejméně prozíravý způsob, jak se zachovat. Společnosti, které dokážou pro sebe definovat, co pro ně má **trvalou hodnotu**, a co si tedy chtějí uchránit stůj co stůj, a na druhé straně si uvědomují, v čem se lze změnit, přizpůsobit, adaptovat, a posílit tak vnitřní stabilitu a odolnost, mají v cyklických i acyklických krizích větší šanci na zachování svého způsobu života i jeho kvality.

Adaptace, zvláště v tak zběsile uhánějícím světě, vyžaduje schopnost měnit se. Už slovní příbuznost předznamenává, že se jedná o **umění** svého druhu. Schopnost otvírat se novému, **měnit se**, reagovat, adaptovat se je z podstaty kulturním fenoménem. Předpokládá také lepší porozumění sobě samým jako celku. Chceme-li tedy jako společnost obstát v podmínkách intenzivní globalizace, leží před námi úkol rozvíjet takovou kulturu, která bude vstřícná ke změnám různého druhu, včetně *inovace sebe samých jako společenství*. Vedle vědy tedy také inovací v politice, občanském životě, správě státu, kultuře, vzdělávání, energetice, v životním stylu, tedy nejen v informačních či produkčních technologiích, kam konzumní „homo ludens“ mnohem raději upírá svou pozornost.

Odkud ale k obrodě dospět a **odkud vzít** schopnost a motivaci učit se jako společnost novým věcem? Jako vodítko nám mohou sloužit zkušenosti ze zemí, jejichž společnosti takovým procesem prošly. Vezměme si dva inspirativní příklady z oblastí, s nimiž se sami dlouhodobě potýkáme: kulhající kvalita vzdělávacího systému a otázka konkurenceschopnosti malé země v globálních podmínkách. Cesta, na kterou vsadilo Finsko, je obecně považována za příklad cílevědomých a úspěšných reforem ve vzdělávání. Dánsko je ve srovnání s Českou republikou zemí se zhruba polovičním počtem obyvatel a velmi odlišnými přírodními podmínkami. I tak pro nás může být inspirativní, jak komplexním způsobem Dánsko dokázalo reagovat na tlak ekonomické globalizace s cílem dosáhnout udržitelné prosperity a energetické soběstačnosti.

Finsko: Škola pro třetí tisíciletí

Na světových žebříčcích kvality vzdělávání se dlouhodobě drží na špici Finsko. Není to náhodou, nýbrž díky promyšlené a desítky let uplatňované koncepci. V 70. letech minulého století na tom bylo Finsko ve vzdělávání podobně jako ČR dnes. Politické vedení si tehdy vytklo cíl vyvést zemi z krize a postavit její prosperitu a soudržnost na inovacích, a zvláště kvalitním vzdělávání. Finové se rozhodli rozejít s tradičním systémem založeném na známkování, výkonu, standardizaci a kontrole. Svůj model založili na spolupráci, spravedlivosti, sociálním kapitálu a profesionalitě učitelů. Vyšli z poznatku, že vysoce výkonné vzdělávací systémy, které lze najít mezi zeměmi OECD, jsou ty, jež kombinují principy rovnosti a kvality. Tyto komparativní vědecké poznatky finští reformátoři doplnili o dobrou analýzu specifík domácího prostředí a adaptovali je na něj.

Rozhodující roli v cílevědomé, náročné a dlouhá léta realizované reformě, již lze bez přehánění nazvat revolucí, sehrál stát. Kvalitu vzdělávání postavil na učitelích, neboť tam našel největší slabinu. Jejich vzdělávání svázal pevnými pravidly, centralizoval osnovy a schvalování učebnic. Důležitým motivem se stala osobní

odpovědnost učitelů za postupy, které uplatňují ve vzdělávání. Příprava učitelů se soustředila na několik málo vybraných univerzit se zaručenou kvalitou. Výrazně se zvýšily nároky na přijetí ke studiu. Tento postup vyvolal značné kontroverze, ovšem všechny vlády v nastoleném kurzu pokračovaly až do závěrečné fáze této transformace, již bylo opětovně rozvolnění pravidel a kontrol. Finský systém významně podporuje spolupracující prostředí ve školách, což se netýká jen žáků, ale i učitelů. Vše, co by měl dnes učitel vědět a umět, je pro jednotlivce prakticky obtížně zvládnutelné. Proto se ve Finsku hovoří místo o individuálních kompetencích o kompetencích sdílených a institucionálních.

Základním principem je rovnost a spravedlivost. Ve Finsku je škola kvalitní tehdy, pokud funguje pro každé dítě bez výjimky. I proto se příliš nepodporuje soukromé školství. Jen sporadicky a v přesně definovaných případech se využívá testování a kontrola a odpovědnost za kvalitu leží především na školách a učitelích samotných. Neexistují žádné národní srovnávací zkoušky, pouze po středním stupni (gymnáziu). Stát se nevěnuje kontrole škol, ale tomu, jak je nejlépe podporovat, aby dosáhly vzdělávacího cíle. Školní inspekce byla zrušena. Nejlepší škola je ve Finsku ta nejbližší. Rozdíl mezi jednotlivými školami je totiž nejmenší ze všech zemí OECD. Finsko se umísťuje pravidelně mezi nejlépe hodnocenými zeměmi ve výzkumech PISA, přestože na školství vynakládá jen průměrný, či dokonce podprůměrný rozpočet vzhledem k zemím OECD. Ve stejné skupině zemí má Finsko také nejkratší školní docházku.

Rozhodující roli pro úspěch reformy hrálo to, že se vzdělávací politika nemění po každých volbách. Finové si explicitně kladou dlouhodobé cíle, sledují je, hledají pro ně shodu mezi všemi politickými stranami a změny zavádějí na základě vědeckých poznatků, nikoli ideologie. Všechny děti jsou vzdělávány pohromadě ve stejných třídách bez ohledu na kulturní původ, sociální zázemí či znevýhodnění. Děti s potřebou podpory ji dostávají přímo ve své třídě. Metody se přizpůsobují dětem, nikoli učitelům či škole. Rozvoj podpůrných metod se opírá o nejaktuálnější vědecké poznání, které se systematicky ověřuje, inovuje a stát do něj významně investuje.

Dánsko: „Malá“ země versus globalizace

V roce 2006 dánská vláda schválila dokument s názvem „Globalisation strategy“, tedy národní strategii a zároveň ambiciózní vizi, jak se má dánská společnost vypořádat s procesem globalizace – jak v něm uspět nejen ekonomicky ve smyslu konkurenceschopnosti, ale zároveň posílit svoji soběstačnost, odolnost a sociální soudržnost.⁴

⁴ Zdroj: http://www.stm.dk/_p_13631.html.

Strategie byla výsledkem více než ročního procesu. Vláda jmenovala výbor ministrů, který pověřila přípravou. Ten sestavil širokou Radu pro globalizaci. Jejími členy byli zástupci odborových organizací, průmyslových asociací, vzdělávacích a výzkumných institucí. Zvláštní místo zde měly i neziskové organizace a občanské iniciativy. Rada sloužila jako poradní orgán pro výbor ministrů. Formát vycházel z dánské politické tradice spolupráce a dialogu mezi různorodými částmi společnosti. Výsledná odpovědnost však ležela na vládě, která k jednání přizvala i všechny parlamentní strany. Rada pro globalizaci přišla se čtyřmi oblastmi, v nichž se mají Dánové stát vůdčí silou na světové úrovni: jako znalostní a podnikavá společnost, v oblasti vzdělávání a konkurenceschopnosti. Strategie obsahuje 350 konkrétních iniciativ, od zásadních reforem dánského vzdělávání na všech úrovních až po výzkum a zásadní zlepšení rámcových podmínek pro růst a inovace v celé společnosti, jejíž obroda je hlavním cílem.

V důsledku snah o vyšší konkurenceschopnost a bezpečnost se Dánsko rozhodlo zásadně inovovat i svoji energetiku. V roce 2012 vláda odstartovala plán přechodu na 100 % energie ze šetrných zdrojů. Zadala pět analýz specializujících se na přenosovou síť, vytápění, bioenergii, biomasu a rozvod plynu s cílem najít ekonomicky i ekologicky nejvýhodnější a nejefektivnější řešení. Dva roky nato zveřejnila dánská energetická agentura se scénářem i soubor analýz, které potvrdily, že do roku 2050 se Dánsko dokáže zcela odříznout od uhlí a ropy a přejít výlučně na obnovitelné zdroje. Plán je pozoruhodný zejména svým komplexním přístupem. Prakticky ukazuje, že tři evropské cíle (1) snižování emisí, (2) zvyšování podílu obnovitelných zdrojů a (3) snižování spotřeby lze sledovat zároveň. Příklon k šetrné energetice se projevuje i v ekonomických statistikách: v roce 2012 se na každou jednotku HDP spotřebovalo o 30,7 % méně energie, než tomu bylo v roce 1990.

Podle studie Ondřeje Lišky

VI. Budoucnost do šuplíku

Pokud se přesvědčíme o tom, že **dvojjí umění** – vést kultivovanou, demokratickou a strukturovanou debatu o budoucnosti a adaptovat se na měnící se prostředí – je pro nás smysluplným cílem, pak nás to logicky vede k otázce, jak má takové snažení konkrétně vypadat.

Projekt *Česko hledá budoucnost* si kladl za cíl přispět k odpovědi na tuto otázku. Smyslem těchto úvah nebylo sepsání návodu pro osvětleného diktátora, ale vytyčení horizontu pro úvahy a argumenty, kam by mělo Česko prakticky směřovat. Zásadním východiskem je přitom přesvědčení, že aby vedení takové diskuze mělo smysl a našlo své trvalé pokračování, nesmí se odehrávat jednosměrně odshora dolů. Naopak v ní jde o **vytváření podmínek** pro zapojení veřejnosti, prostoru pro veřejnou debatu a budování kvalitních institucí a pravidel, která jediná mohou v tak komplexním globalizovaném uspořádání potřebnou dlouhodobou politiku prakticky realizovat. Právě to je neuralgickým bodem našich demokracií, pastí, v níž se ocitl celý západní svět. Zygmunt Bauman tento nesoulad, jenž je vlastní současným demokraciím, nazývá rozchodem moci (kapacita věci uskutečnit) s politikou (schopnost rozhodnout, které věci a za jakých podmínek mají být uskutečněny).⁵

Za poslední dvě dekády se v České republice odehrála řada pokusů, jak uchopit **strategické vládnutí**. To znamená institucionálně založené, koncepční, na dlouhodobé cíle orientované vládnutí, opřené o trvalou a systematickou spolupráci politiků, úředníků, odborníků, případně i zainteresované veřejnosti. Účastníci projektu napříč různými obory se v zásadě shodli, že všechny pokusy byly nakonec neúspěšné.

Většina minulých vlád ustavila orgány, které se měly zabývat strategickými trendy a hledat způsoby, jak na ně má Česká republika odpovědět v delším časovém horizontu. Tuto roli někdy plnily skupiny poradců kolem premiérů, často k tomuto účelu byly zřízeny vládní rady s pevným formálním ukotvením a rozpočtem pro svoji činnost. Jejich poslání a zaměření se často měnilo, stejně jako padaly a vznikaly vlády. Zajímavým počinem byla *Rada pro sociální a ekonomickou strategii* na počátku vlády Miloše Zemana nebo napříč politickým spektrem sestavená a především o odborníky se opírající Bezděkova komise, která na začátku tisíciletí připravovala základy penzijní reformy. Charakteristickým rysem všech těchto aktivit byla **slabá návaznost**, myšlenková i personální, a **neochota vlády** uvádět je v život.

⁵ Viz např. Zygmunt Bauman: Europe Is Trapped Between Power and Politics. Social Europe Journal, 14. 5. 2013. Zdroj: <http://www.social-europe.eu/2013/05/europe-is-trapped-between-power-and-politics>.

Typickým příkladem byla *Rada vlády pro rozvoj lidských zdrojů*, kterou vedl zkušený manažer a od roku 2004 vicepremiér pro ekonomiku Martin Jahn. V této nestranicky sestavené radě byla řada uznávaných odborníků. Sdružovala významné osobnosti, například šéfy významných firem, představitele univerzit, experty na trh práce, sociology či ekonomy. Z této rady vzešla *Strategie pro rozvoj lidských zdrojů*, k níž se v roce 2005 ve vládě připravoval akční plán realizace. Martin Jahn o dva roky později vzpomínal: „Při jeho schvalování se zjistilo, že ve Strategii je plno krásných cílů, avšak že na jejich splnění chybí na jednotlivých úřadech, které byly za realizaci odpovědné, buď **finance, nebo pracovní kapacity**.“⁶ Rada vlády pro lidské zdroje byla po následujících volbách zrušena.

V roce 2009 předseda vlády Mirek Topolánek představil NERV, *Národní ekonomickou radu vlády*. Jejím hlavním úkolem bylo hledat cesty k ekonomickému růstu, analýza rizik spojených s hospodářskou krizí a návrhy kroků k jejich zmírnění. Premiér do ní přizval akademiky i analytiky ze soukromého sektoru. I když zadání pro NERV bylo na začátku úzce ekonomické, jeho členové později vypracovali **materiály s širším přesahem**, které zasahovaly i do oblasti vzdělávání a sociální politiky. Po devíti měsících práce skupina zveřejnila závěrečnou zprávu o stavu ekonomiky a své návrhy pro budoucnost. Jen zlomek z nich se dostal na pořad jednání vlády a ještě menší část z nich se pak i realizovala. V roce 2010 byla rada obnovena premiérem Petrem Nečasem v jiném složení. Po jeho pádu byla činnost NERVu pozastavena úřednickou vládou Jiřího Rusnoka. Vláda Bohuslava Sobotky agendu NERVu začlenila do obnovené Rady vlády pro udržitelný rozvoj (RVUR). Tento koordinační a poradní orgán existuje už od roku 2004. Jeho závěry doposud neměly na rozhodování vlád hmatatelný vliv. Budoucnost ukáže, zda tomu po aktuálním přesunu RVUR z Ministerstva životního prostředí na Úřad vlády bude jinak.

Jedinečným pokusem o **realizaci** dlouhodobého plánu byla *Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti*, schválená českou vládou v roce 2011. Stavěla na třech „I“: efektivních institucích, kvalitní infrastruktuře a ekonomice poháněné inovacemi, kterými se bude moci Česká republika pyšnit v roce 2020, pokud uskuteční 40 připravených projektů. Tato koncepce byla připravena Ministerstvem průmyslu a obchodu pod vedením náměstka Martina Tlapy. Cílem strategie bylo Českou republiku během necelých deseti let posunout do elitní dvacítky nejvíce konkurenceschopných zemí světa. *Strategii mezinárodní konkurenceschopnosti na léta 2012 až 2020* označil

⁶ Zdroj: http://ihned.cz/c3-20296280-000000_d-20296280-000000_d-20296280-mame-kvalitni-lidi-ale-prace-s-nimi-se-stale-podcenuje.

tehdejší ministr Kocourek za nejpracovnější dokument svého druhu, který v tuzemsku doposud vznikl. Podíleli se na něm přední experti z praxe i odborníci z akademické sféry, celá řada ministerstev a další klíčové úřady veřejné správy, svoje připomínky přidaly i průmyslové svazy, obchodní komory a odbory. Po nástupu nového ministra průmyslu a obchodu Martina Kuby byly v roce 2012 další práce na realizaci strategie pozastaveny. Důvodem byly rozdílné představy na „zajištění klíčových priorit ministerstva“. Na stránkách ministerstva není dnes strategie k dohledání.

Demokratická energetika: v čem je Energiewende inspirací?

Německo se rozhodlo během několika desetiletí proměnit energetický metabolismus své ekonomiky. Jeho příklad nelze přenést kamkoli. Ale může být alespoň v něčem inspirací také pro nás?

Němci chtějí během dvaceti let pokrýt až polovinu spotřeby elektřiny z obnovitelných zdrojů. Fraunhofer Institut IWES navíc spočítal, že by se zhruba ve stejné době mohli s konečnou platností zbavit závislosti na ruském zemním plynu, který se používá ponejvíce k vytápění. Napomůže tomu energetická renovace budov, pasivní domy a také systematická výstavba tepelných čerpadel, topení domácí biomasou a bioplynem. Nebo také chytrá technická finta: přebytky elektřiny v době, kdy hodně fouká nebo svítí slunce, budou používat na ohřívání vody.

Technologický boom vytváří novou exportní příležitost pro německou průmyslovou ekonomiku. Přitom legislativa neuvažuje pouze o rostoucích sloupečcích instalovaného výkonu větrných, solárních či biomasových zdrojů. Počítá také s nutnou proměnou přenosové soustavy tak, aby dostala čistou energii bez problémů ke spotřebitelům. Statistika ukazuje, že německé elektrárenské sítě už teď patří k nejstabilnějším v Evropě. Průměrná doba, po kterou byli odběratelé elektřiny bez proudu, se v Německu stále snižuje a patří celosvětově k nejnižším.

A hlavně: Německo úplně překreslí vlastnickou strukturu energetiky směrem od nadnárodních společností k široké škále malých místních provozovatelů. Už teď téměř polovina všech obnovitelných zdrojů patří rodinám, zemědělcům nebo obcím; většinu ze zbytku provozují drobní podnikatelé.

Hamburg se rozhodl opět vykoupit a provozovat své elektrické, plynové a teplárenské sítě a stejně postupuje 170 dalších měst a obcí. Některá místa jdou v soběstačnosti ještě dál. Okres Rhein-Hunsrück v Porýní, kde žije přes 100 000 obyvatel, vyrábí z obnovitelných zdrojů už dvojnásobek své spotřeby elektřiny. Peníze za energii tak zůstávají v místní ekonomice. Přebytky exportuje do zbytku země a má dost čisté energie pro vznikající elektromobily.

Pevně stanovené výkupní ceny pomohly nastartovat nové technologie. Německá legislativa je však nechápe jako neměnné dogma. Státní aparát podporu mění, když klesají výrobní náklady. Například v roce 2008 operativně snížil podporu solárních elektráren. Navíc přeměroval investory k instalacím na střechách továren a domů, průmyslově znečištěných plochách či protihlukových stěnách.

Sluneční energie je v Německu od přelomu loňského a letošního roku levnější než maloobchodní cena elektřiny. V roce 2015 se poprvé (prozatím víceméně symbolicky) snížil příspěvek na obnovitelné zdroje v ceně elektřiny.

Podle studie Martina Sedláka

Česká republika má přes stovku vládních strategických dokumentů a neexistuje ani **jednotný způsob**, jak se k nim dostat. Jejich databázi má v gesci Ministerstvo pro místní rozvoj, jehož postavení je v systému české vlády výrazně slabé. Rozpočtové kompetence včetně metodiky pro přípravu veřejných strategií spadá pod Ministerstvo financí, veřejný sektor má na starosti Ministerstvo vnitra.

Na **akademické půdě** nejdále rozvinulo strategické uvažování o budoucnosti *Centrum pro sociální a ekonomické strategie* (CESES). Institut vznikl v roce 2000 při Fakultě sociálních studií UK a vede jej prof. Martin Potůček. Úctyhodná řada publikací, konferencí i nabídek vzdělávání pokrývá otázky strategického vládnutí od metodologie přes obsáhlé sektorové studie až po hutné syntézy.

Tematické analýzy a diskuze v rámci projektu identifikovaly přinejmenším tři zjevné důvody, proč úřednické nebo akademické strategické koncepce mizí v šuplíku či odložené v knihovnách. Tím prvním je převládající neochota a podle všeho i neschopnost českých vládnoucích elit zabývat se **prakticky a kontinuálně** problémy, jejichž viditelné zlepšení přesahuje horizont volebního období. Projevuje se i v tak dílčích záležitostech, jako je příprava zákonů ministerstva poté, co dostanou za úkol se jimi zabývat. Zákony se tak často píšou bez komparativní analýzy napříč Evropou, bez snahy hledat inspiraci nejlepším řešením prověřeným jinde.

Druhým důvodem je, že řešení řady otázek strategické povahy je v přímém rozporu se současnou politikou významných **zájmových skupin** působících v dané oblasti, například v energetice či zemědělství. Učinit proto rozhodnutí, jímž si vláda proti sobě postaví významnou zájmovou skupinu, které navíc často vděčí za přístup k moci, je málo pravděpodobné. S tím souvisí otázka, na niž se analýzy vzniklé v rámci tohoto projektu pokoušejí také odpovědět: lze zavést takové podmínky pro rozhodování, které by tuto škodlivou závislost omezovaly?

Třetím zjevným důvodem je fakt, že většinu strategických koncepcí vláda a úřady vytvářejí narychlo dle momentální mocenské objednávky, a navíc exkluzivně, **bez významnějšího zapojení** zainteresované veřejnosti. Světlou výjimkou v tomto ohledu byla například *Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti*, která veřejnou konzultací s odbory, zaměstnavateli i nezávislými think tanky do určité míry prošla a nepochybně se to odrazilo na její kvalitě. Místo, kde ale tato strategie narazila, dobře vystihují dva body uvedené výše – absence dlouhodobé perspektivy a závislost na zájmových skupinách.

Stát, který se naučí dělat velká rozhodnutí: stavby dálnic jako příklad

Efektivita přípravy nové dopravní infrastruktury v České republice je zatím velmi nízká. Problém lze rozdělit na čtyři části. Cenu staveb je možné snížit revizí technických norem, zavedením expertizy technického řešení stavby a motivací projektantů k minimalizaci ceny stavby. Komplikovanější to je s dalšími třemi problémy: financováním, plánováním a schvalováním.

Financování

Doprava je jednou ze služeb, které do značné míry financují daně, poplatky a úhrady. Princip „uživatel platí“ se u nás realizuje prostřednictvím daně z minerálních olejů, silniční daně, mýtného a poplatků za použití železnic. Hlavně mýtné však nepokrývá celou silniční síť a jeho výše u těžkých vozidel neodpovídá skutečným nákladům na údržbu. Saldo veřejných rozpočtů na dopravu v roce 2008 činilo 52 %. Národních finančních zdrojů je takový nedostatek, že stačí pouze na povinné kofinancování projektů placených ze zdrojů EU – a tudíž nezbyvá na stavby, které nelze platit z evropských fondů, ale jsou srovnatelně důležité pro odstraňování mezer v dopravní síti, například obchvaty.

Plánování

Nedostatek peněz se ještě posiluje zmatenými prioritami. Stát v principu říká, že chce posilovat nesilniční dopravu. Ale tento cíl není v souladu s dosavadní praxí. Při plánování dopravní infrastruktury se stále uplatňuje přístup, který pokračuje v rozvoji dosavadní sítě silniční dopravy a upřednostňuje jednostranné nároky této sítě na větší kapacitu a rychlost. Ale má-li být posílena železnice, cyklistika ve městech nebo místo pro chodce, musíme tomu přizpůsobit také infrastrukturu: její kapacitu i rychlost. A jsou-li státní cíle zaměřeny na posilování nesilniční dopravy, pak je třeba finance investovat přednostně a velkoryse do nich, zatímco u silnic přidělovat finance na odstranění naléhavých bodů silniční sítě, jako jsou frekventované průtahy sídly a místa trpící zácpami.

Protože se nedostává finančních prostředků na výstavbu, je nutné přesvědčit regionální politiky a stavební lobby ke kázni při rozhodování o prioritách, aby více respektovali objektivní priority v celostátním měřítku a neprosazovali své partikulární zájmy. Kvůli nim se nyní plánují a stavějí některé úseky dálnic a rychlostních silnic, které jsou naddimenzované, nebo dokonce zcela nepotřebné. Přitom v desítkách obcí obyvatelé trpí silnou průjezdnou dopravou a železnice není ve většině směrů schopná časově a někdy i kapacitně konkurovat silnici a přebírat z ní část přepravy. Stát by proto měl objektivně a odborně stanovit priority a respektovat je.

Jednu z nejdůležitějších brzd při přípravě infrastruktury představuje neschopnost či neochota veřejné správy ustoupit z historických řešení plánovaných tras. Pokud by se přístup Ministerstva dopravy proměnil z „ignorantně direktivního“ na „vstřícně participativní“, nastane pozitivní průlom i na úrovni územního plánování v krajích. Nový přístup bude úspěšný, akceptuje-li reálné území s jeho obyvateli a různými zákonem chráněnými plochami, právní prostředí atd. Takový úkol však není práce (jenom) pro inženýry, ale pro tým složený také z mediátora, geografa, specialistů na hluk, ovzduší a pozemkové úpravy, projektanta a dalších profesí. Projednání s veřejností musí dostat čas, například ve Francii trvá tři roky.

Schvalování

Příprava novostaveb, zejména těch velkých, se donekonečna protahuje. Příčin je celý konglomerát. Úřady a politici (nejen) v resortu dopravy soustavně neakceptují, že v krajině, kde stavby plánují, také žijí lidé, kteří mají názory na své životní podmínky pro bydlení a na péči o okolní přírodu a jejichž práva chrání zákon, který stát musí respektovat. S případnými připomínkami se vypořádávají direktivně. Správní úředníci někdy řádně neprojednávají záměry s veřejností a vydávají nezákonné správní akty; z hlediska výsledku je lhostejné, zda kvůli své nedostatečné kvalifikaci, nebo na pokyn politiků. Řešení spočívá v široké akceptaci demokratické legislativy a postupů; jejich podmínkou je personální změna na místech, která tyto kvality ovlivňují, a zvyšování kvalifikace i kompetentnosti politiků nebo úředníků.

Podle studie Martina Robeše

České republice tedy nescházejí strategie, ale základní schopnost demokraticky zformulovat jakékoli reformy, prosadit je a dotáhnout do smysluplného konce. Hlavním problémem proto zůstává politická stabilita a akceschopnost veřejné správy při realizaci politik, jejichž trvání má být delší než krátkodobé. Měřitelnost a otevřené vyhodnocení těchto kroků ještě předtím, než se přistoupí k dalším, je nezbytnou podmínkou, aby mezi politiky, úředníky, podnikateli a daňovými plátcí znovu vyrostla základní důvěra.

VII. Žába na prameni rozvoje

Politická nestabilita a korupční prostředí nejsou v České republice výrazně větší než třeba na Balkáně či jižním okraji Evropy. Rozdíl spočívá v tom, že české hospodářství je pevně integrováno do ekonomického **jádra** evropských zemí, zatímco stát a veřejný sektor setrvává na jeho **periferii**. Tematické analýzy a následné diskuze projektu však směřovaly k optimistickému závěru. Pokud dokážeme tyto problémy účinně řešit, je zde vysoká pravděpodobnost, že se naše země z čela periferie posune opět na chvost hlavního pelotonu. Čím lépe u sebe dokážeme v demokratickém rámci navodit vnitřní stabilitu, tím lépe se nám bude čelit nestabilitě vnější – překotným změnám a rostoucí komplexnosti okolního světa.

Česká republika nemá žádný přímý ekonomický nástroj, jak významně povzbudit svůj dlouhodobý růst. Musí se proto soustředit na posilování tradičně **nepřímých faktorů růstu**, tzn. kvalitu veřejných statků všeho druhu. Veřejné statky však vyžadují na prvním místě efektivní stát. Jeho absence je žábou na prameni dalšího rozvoje Česka. Cesta z této situace vede zejména přes promyšlené reformy, které v prvním kroku zefektivní státní správu a ve druhém zprůhlední politickou soutěž. Pozoruhodným faktem je, že nejpromyšlenější pokus, jak odstranit hlavní brzdy pro lépe fungující stát, nevyšel v posledních letech z prostředí politických stran, nýbrž ze strany občanských iniciativ v podobě „Rekonstrukce státu“.⁷

⁷ Soubor devíti požadavků platformy českých protikorupčních organizací se týká zprůhlednění financování politických stran, majetkových příznání politiků, zveřejňování smluv na internetu, zrušení anonymního vlastnictví, zprůhlednění role státu ve státních firmách, odpolitizování státní správy, nezávislého vyšetřování korupce, zkvalitnění legislativního procesu a rozšíření pravomocí Nejvyššího kontrolního úřadu. Viz www.rekonstrukcestatu.cz.

Změna vzdělávacího paradigmatu

První změny v českém školství po roce 1989 měly obrovský spád, některá z rychle zaváděných opatření byla však v rozporu s trendy v rozvinutých zemích (např. zkrácení povinné školní docházky, zavedení selektivního principu v 11 letech, centralistická reforma kurikula, přechod financování učňovského školství z podniků na stát atd.) Má-li český vzdělávací systém dostát náročným požadavkům současného a budoucího období, musí řešit problémy trojí povahy: (1) nevyřešené problémy pocházející ještě z doby před rokem 1989, (2) problémy vzniklé v průběhu transformace od roku 1990, (3) problémy, které vyplývají z očekávaných požadavků příštího období. Žádnému se však nedostává takové pozornosti, jakou by si zasluhoval.

Nedospěli jsme zatím ke schopnosti rozumně se dohodnout o směřování vzdělávací soustavy. To neplatí jen pro vzdělávání. Začínáme stále jakoby od nuly. Přitom všechny naše problémy už nějak řešili i někde jinde. Za 25 let byly u nás sepsány desítky vzdělávacích koncepcí a strategií. Chybí nám vědomí fatální závislosti výsledku na dobré spolupráci. Máme deficit víry ve společnou akci. Je pro nás obtížná nerevoluční, trvalá a trpělivá součinnost na dlouhodobém projektu na jakékoli úrovni.

V demokratické společnosti by se děti měly učit samostatně myslet a rozhodovat, umět vést i podřídit se vedení, tolerovat rozdíly v názorech, **spolupracovat** s druhými na společném díle, respektovat práva ostatních. **Škola není jen přípravou pro život, ale je to i život sám**; ve školách stráví člověk až čtvrtinu svého života. V demokratických zemích je běžné, že do práce na obsahu vzdělávání je zapojeno více aktérů.

Všeobecné povinné vzdělávání se postupně vyvinulo v Evropě od 16. století. Škola postupně nahradila práci na poli a v továrnách a stala se hlavním zaměstnáním dětí. Učení je svým způsobem dodnes definováno jako dětská práce a silové mocenské prostředky jsou používány, aby děti přiměly tuto práci vykonávat. Někteří pedagogové dnes používají „hru“ jako prostředek k tomu, aby děti výuka bavila, ale hra je stejně považována z hlediska vzdělávání za méněcennou.

V kontextu naší historie jsou školy instituce vzniklé teprve relativně nedávno. Co je to proti statisícům let evoluce, kdy se děti také učily, a to bez školních budov, inspektorů, osnov, učitelů a žákovských knížek? Není na čase vážně se zamyslet nad touto „průmyslovou úchylnou“ v historii učení lidstva?

„Učitel, který by mohl být nahrazen počítačem, by měl být nahrazen počítačem.“ (Arthur Clarke) Škola by se měla soustředit na ty funkce, které počítač nedokáže. **To je především osobní a sociální rozvoj. Změnu vnější motivace na vnitřní a plné využití neustále se vyvíjejících technologií lze považovat za základ vzdělávací transformace.** Je nepřehledné množství různých vzdělávacích doporučení. Na základě pohledu zpět (17 ministrů školství za posledních 25 let) nelze ani v dohledné době předpokládat rozumnou změnu našeho vzdělávacího systému řízenou shora. **Je tedy nutné vsadit na změnu zdola.**

Dítě, které dnes vstupuje do vzdělávacího systému, má nezanedbatelnou naději dožít se 22. století. V příštích letech nám hrozí vážná globální rizika. Jak se k nadcházejícímu úpadku naší civilizace postavit ve vzdělávání? V souladu s modelem Kübler-Rossové existují čtyři základní možné přístupy k budoucnosti: vytěsnění, rozčilení, rezignace nebo aktivní příprava na budoucnost. Smyslem učitelského povolání je příprava dětí na jejich budoucí život. Cílem je *resilience* (tj. pružnost, přizpůsobivost, houževnatost, odolnost, vytrvalost, nezlomnost) vůči všem vnějším i vnitřním ohrožením. Ať čeká lidstvo jakákoli budoucnost, nesmírný význam vzdělání, které prokazatelně přispívá ke kvalitě života mnoha různými způsoby, zůstane zachován nebo bude ještě růst.

Podle studie Jaroslava Kalouse

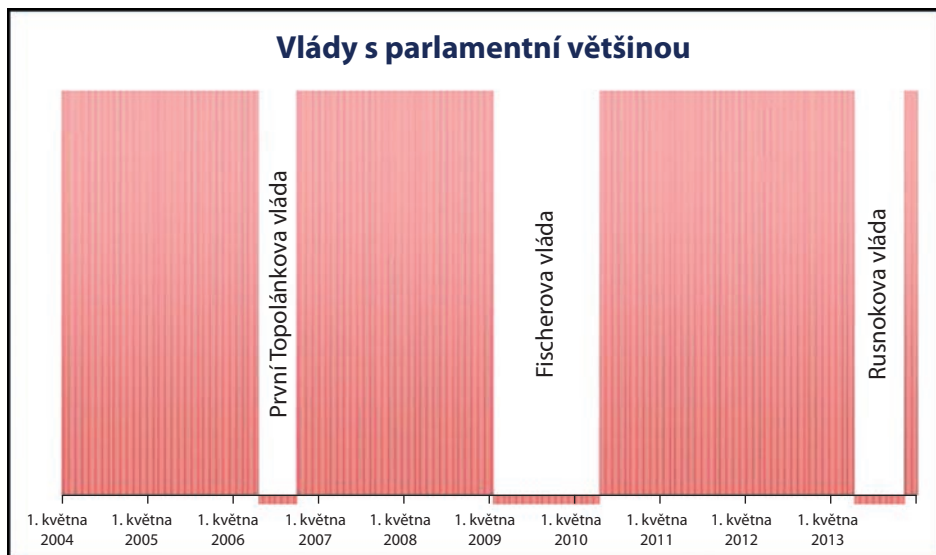
Ekonomický model cílící na dlouhodobý růst a zaměstnanost, jak se shodli experti z různých oborů projektu, se neobejde bez kvalitních **veřejných statků**. Kvalitní podnikatelské prostředí, vzdělaná pracovní síla či spolehlivá infrastruktura je ve všech úspěšných ekonomikách poskytována za spolupráce soukromého a veřejného sektoru, neboť i když stát nemůže vše potřebné zvládnout sám, jeho roli nelze plně nahradit. Proto je nezbytné, aby stát dokázal být stabilním a efektivním partnerem zaměstnavatelům při vyjednávání potřebných reforem. V letech 2004 až 2014 se však v ČR měnily vlády i klíčoví úředníci veřejné správy příliš často a příliš masově, aby mohly být dlouhodobým partnerem při hledání reformních kompromisů. Konečným důsledkem pak je, že ekonomika ztrácí konkurenční výhody nutné pro růst a zaměstnanost.

Model růstu a zaměstnanosti, který spoléhal jen na **konkurenční výhody zděděné a dané**, jako je kvalitní pracovní síla za postkomunistické mzdy a geografická blízkost jádru evropské ekonomiky, je vyčerpán. Budoucí růst a zaměstnanost budou záviset na **vytvořených konkurenčních výhodách**, tedy na spolupráci státu a soukromého sektoru při vytváření veřejných statků, jako je vzdělávání, podnikatelské prostředí i infrastruktura všeho druhu. V současnosti však soukromý sektor nemá partnera, což je nevýznamnějším omezením rozvoje nových konkurenčních výhod.

Tyto nové konkurenční výhody vyžadují promyšlené a koordinované reformy téměř ve všech sektorech, které vytvářejí klíčové veřejné statky. **Systematické reformy** předpokládají existenci stabilní vlády, která jednak (1) disponuje potřebnou většinou v Poslanecké sněmovně, a jednak (2) je ochotná dosáhnout elementárního kompromisu s opozicí, jenž zajistí pokračování hlavního kurzu reforem i po změně vlády.

České vlády potřebnou stabilitu nevykazují. V prvních 520 týdnech po vstupu ČR do EU plných 114 týdnů (22 %) neexistovala v ČR vláda s alespoň teoretickou většinou v Poslanecké sněmovně (graf 1). Více jak 2 roky z 10 neměla ČR legitimní většinovou vládu, která by mohla připravovat a prosazovat reformy. Z praktického hlediska by ovšem do **období bezvládí** měly být započteny i týdny koaličních krizí, kdy nebylo zřejmé, zda vládní většina vydrží, či období volebních kampaní, kdy koaliční spolupráce také nefunguje. Fakt, že byla nečekaně svržena vláda v období českého předsednictví EU, jen podtrhuje obecnou míru nestability, stejně jako to, že žádná z koaličních vlád nedokázala udržet většinu, se kterou začínala. Navíc všechny vládní i opoziční strany selhaly ve vzájemné komunikaci, což ilustrují příběhy reforem zdravotnictví, penzí či daní z příjmu, které nevydržely bez zásadních strukturálních změn ani čtyři roky, což by odpovídalo očekávanému volebnímu období.

Graf 1: Vlády s většinou v Poslanecké sněmovně ⁸

Politická nestabilita vede k častým změnám premiérů a ministrů v klíčových úřadech (tabulka 1). **Průměrný mandát** premiéra od voleb v roce 2006 trval pouhých 77 týdnů, stejně jako pro ministry financí či zahraničí. Ministr či ministryně školství v průměru vydrželi ve vedení úřadu pouhých 47 týdnů a ministr pro místní rozvoj, který zodpovídá za čerpání fondů EU, jen 55 týdnů. Během rok či rok a půl trvajících mandátů prakticky nelze zahájit a legislativně dokončit jakoukoli náročnější reformu, neboť jen legislativní cyklus obvykle trvá přibližně dva roky. I kdyby se ministři podařilo dosáhnout kompromisní shody v rámci koalice a v elementárních rysech i s opozicí, není pravděpodobné, že by dokázal zajistit jejich legislativní schválení. Nikdo z českých ministrů či ministryň pak neměl šanci dohlížet na implementaci reforem, které snad v legislativní fázi prosadili, neboť ani jejich nejdelší mandáty za Nečasovy vlády nepřekročily tři roky.⁹

⁸ Zdroj: Zdeněk Kudrna.

⁹ Možnou výjimkou je ministr financí Miroslav Kalousek, který na svůj mandát z druhé Topolánkovy vlády navázal po roční přestávce v Nečasově vládě.

Tabulka 1: Délka mandátů premiéra a klíčových ministrů od voleb v roce 2006⁹

	Průměr	Nejkratší	Nejdelší
Premiér	71	18	156
Ministr financí	77	18	156
Ministr zahraničí	77	18	156
Ministr školství	47	5	90
Ministr pro místní rozvoj	55	15	156

Politická nestabilita se v ČR přenáší do veřejné správy více než ve většině jiných zemí EU, neboť donedávna neexistoval zákon o státní službě. Časté změny vlád, koalic a ministrů nejsou unikátním rysem české politické scény, neboť k nim v podobné míře dochází i v některých dalších zemích EU. Unikátní je ovšem míra, do jaké se časté změny na vládní úrovni promítají do změn na klíčových postech státní správy. Na Ministerstvu zahraničí, které má systematický kariévní řád, se v posledních třech letech vyměnilo kolem 20 procent úředníků a přibližně 60 procent zaměstnanců tam pracuje přes deset let. Na ostatních ministerstvech, kde podobný řád, do jisté míry nahrazující zákon o státní službě, nemají, je **fluktuace** ještě vyšší. Podle dostupných údajů se během stejného období na Ministerstvu financí či na Ministerstvu pro místní rozvoj vyměnilo kolem 40 procent úředníků a desetiletou zkušenost má jen 42, respektive 28 procent.

Jinými slovy, personální stabilita ministerstev, kde kariévní řád ani chybějící zákon o veřejné službě negarantují přiměřenou míru nezávislosti a autonomie, je výrazně nižší. Problém se týká i všech ostatních státních organizací. Po každé změně vlády dojde dle údajů Hospodářských novin k výměně na přibližně 200 klíčových pozicích na ministerstvech a v dalších státních firmách a organizacích.¹⁰ Jednání mezi státem a partnery o reformách, které by mohly posílit ekonomický růst a zaměstnanost, tak prakticky začínají **pokaždé od počátku**, což je bezesporu jedním z vlivů, které přispívají k ekonomické stagnaci.

Nestabilita politické scény a veřejné správy se promítá i do kvality legislativních návrhů. V roce 2011 byla ustavena Komise pro hodnocení dopadů regulace, která ověřuje kvalitu hodnocení dopadů navrhovaných právních předpisů na podnikatelské prostředí (posuzují se tzv. Regulatory

¹⁰ Zdroj: <http://zpravy.ihned.cz/politika/c1-61845840-mapa-moci-stridani-vlad-uz-smetlo-pres-dve-stovky-uredniku-a-statnich-manazeru>.

Impact Assessments – RIA – podle metodiky OECD). V prvních dvou letech Komise vracela 70 až 90 % zpráv RIA k přepracování, neboť předkladatelé z řad ministerstev často nedefinovali přesně problém, který má navrhovaná právní norma řešit, nezdůvodňovali potřebnost a účelnost nové regulace ani systematicky nesrovnávali alternativní řešení. Předkladatelé často zdůvodňují nové zákony prostým **politickým zadáním**, nikoli **hledáním řešení pro skutečný problém**, což zpravidla reflektuje rezignaci úředníků, kteří i během relativně krátké kariéry na ministerstvu zažili několik změn ministrů a náměstků a s nimi i změny politických priorit, jež se narychlo a opakovaně promítají do návrhů. V nestabilním prostředí české veřejné správy pak nelze vytvářet systematické a promyšlené návrhy reforem, které by reflektovaly politické priority vládní koalice, ale zároveň poskytovaly i smysluplné řešení.

Stát, který uřídí své firmy

Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby (BIS): „Některá výběrová řízení v oblasti energetiky měla pouze formální charakter, neboť o jejich vítězi bylo rozhodnuto již před jejich vyhlášením (...), postup umožňující obcházet zákon o veřejných zakázkách (...) využíval zejména ČEZ.“

Český stát zatím příliš neuměl řídit své firmy a energetický monopol byl dlouho exemplárním příkladem. Dobře to ilustruje kauza elektrárny Prunéřov. ČEZ dosud stavěl nejdražší hnědouhelné elektrárny ze zemí OECD. Vyvinul také enormní nátlak na stát, aby souhlasil s použitím starší technologie, která spotřebuje mnohem více uhlí než moderní zdroje. Mezinárodní energetická agentura spočítala, že české projekty jsou oproti konkurenci o 52 % dražší: v součtu může jít o desítky miliard.

ČEZ si také dlouho prosazoval své cíle bez ohledu na zájem společnosti a vláda jej řídila pouze formálně. Rekonstrukce státu proto chce posílit pravomoci NKÚ kontrolovat státem vlastněné firmy. Ale hlavně navrhuje přechod na takzvanou vlastnickou politiku státu. Je to transparentní a kontrolovatelný výkon správy, který – slovy neziskových právníků z Frank Bold – „umožňuje předejít pasivnímu nebo naopak ‚politizovanému‘ výkonu vlastnických práv ve státních podnicích“.

Inspirací může být norský model. Stát stanoví explicitní cíle svého vlastnictví a očekávání, která od společnosti má. Navíc rozdělí státní firmy do několika kategorií: na ty, které mají komerční účel, jiné, jež plní nějaký veřejný zájem, a jejich kombinace. Speciální kategorií jsou komerční společnosti, které mají normálně vydělávat a stát po nich chce jenom jednu jedinou věc navíc: aby si podržely sídlo v Norsku.

Norská vláda má také pevná pravidla odměňování managementu i dozorčích rad. Mimo jiné určuje horní hranici prémie a ruší různé opční programy či odměňování podle výsledků, protože ve státních podnicích nedává smysl. Každý podnik má vymezený rámec, jak budou vlastnická práva vykonávána, přesně dány

jsou i úkoly jednotlivých státních úřadů. Navíc jsou výslovně popsány vztahy mezi jednotlivými orgány. Je tedy předem jasné, kdo o čem rozhoduje a do čeho má nebo nemá mluvit.

Ruku v ruce s vytvořením transparentního a lépe kontrolovatelného řízení je nutné také upravit pravidla pro lobbying. Kultivace prostředí a vztahů mezi volenými, veřejnými představiteli a zástupci průmyslové sféry i různých nezávislých organizací může napomoci k rozbití klientelistických sítí. Podmínkou je ovšem ochota klíčových veřejných představitelů postavit se současnému propletenému systému spřátelených vztahů, protislužeb či vzájemného krytí.

Podle studie Martina Sedláka

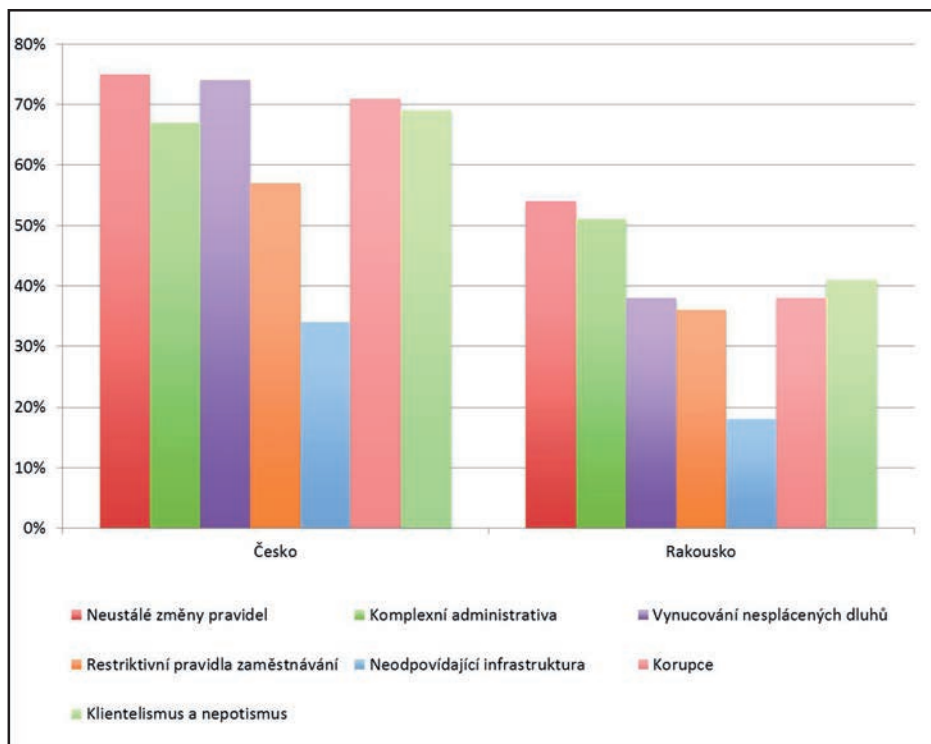
Jedním z důsledků nepromyšlené a nesystematické přípravy nové legislativy je vytváření zbytečných konkurenčních nevýhod, jako je nestabilní podnikatelské prostředí. Nejvýraznějším příkladem tohoto fenoménu jsou změny daňových sazeb, které jsou někdy oznámeny s předstihem počítatelným spíše v hodinách než týdnech, a to přesto, že takové změny vyžadují náročnou a nákladnou adaptaci účetních systémů všech firem. Konečným důsledkem je, že firmám podnikajícím v ČR vadí **neustálé změny pravidel** více než korupce a nepotismus (graf 2).¹¹

Systematické reformy vedoucí k rozvinutí nových konkurenčních výhod vyžadují dlouhodobé **hledání politických kompromisů** na potřebných změnách. Avšak takové dohody jsou prakticky nemožné v prostředí, kde jsou nestabilní politické strany, nestabilní vlády a státní správa nechráněná před touto nestabilitou.

Systémové řešení nestability by vyžadovalo reformy financování politických stran a možná i volebního systému a odpolitizování justice. Významným krokem vpřed by mohlo být uvedení do života **zákona o státní službě**, který by zajistil úředníkům větší míru autonomie a kontinuity i při pokračující nestabilitě politické scény. Schválení zákona učinila EU dokonce podmínkou pro přistoupení Česka už v roce 2003. Zákon byl na poslední chvíli před vstupem do EU schválen, ovšem jeho účinnost byla odložena. I přes formální platnost nikdy nezačal plnit svůj smysl. Jeho zásadní novela byla přijata teprve na podzim roku 2014, tedy o deset let později. Nadále se však vede spor, zda jeho aktuální podoba zaručí kýženou depolitizaci státní správy. I tak se ale jedná jen o první krok k vyjednávání o hlubších reformách, které jsou potřeba pro efektivní poskytování veřejných statků a postupný rozvoj nových konkurenčních výhod.

¹¹ Zároveň z grafu 2 vyplývá, že korupce spolu se špatnou vynutitelností nesplácených pohledávek je tím, co nejvíce odlišuje podnikatelské prostředí Česka od sousedního Rakouska.

Graf 2: Rozdíly mezi českým a rakouským podnikatelským prostředím ¹²

Poznámka: Podíl firem, které považují uvedený aspekt za problém.

Nové cesty pro český venkov

Ornice nás živí. A také mizí. Bude-li současné tempo pokračovat, Česká republika během příštích patnácti let přijde o 100 000 hektarů zemědělské půdy. Zejména ztráty pro nejrůznější stavební účely jsou hrozivé a nevratné. Navíc další cenou zeminu odnáší voda a vítr – vodní erozi jsou ohroženy bezmála dva miliony hektarů.

Nižší úrodnosti se zemědělci snaží čelit vyššími dávkami hnojiv. Hlavně spotřeba dusíkatých hnojiv již téměř dostihla průměrné dávky před rokem 1990. Jenomže to zdražuje produkci, dále poškozuje půdu, a hlavně: už přestalo platit, že více přípravků znamená adekvátně vyšší výnosy. Cena hnojiv přitom dál poroste, protože výroba je energeticky náročná a drahá ropa zvyšuje náklady. Na každý kilogram dusíkatého hnojiva se spotřebuje jeden litr paliva. Zemědělská politika si zatím nedokáže poradit s velkou závislostí na vnějších vstupech a neobnovitelných zdrojích.

¹² Zdroj: Eurobarometr.

Snižující se úrodnost půdy ilustruje přístup, který charakterizuje české zemědělství: problémy záplatujeme, řešení odkládáme a všichni jen věří, že to nějak „proklepeme“ dál. Zmíněný postoj přispívá k tomu, že více než čtyři pětiny zemědělců hospodaří na pronajaté půdě a krátkodobé, běžně pětileté smlouvy dostatečně nemotivují k dobrému vztahu hospodáře k půdě. Milion hektarů je odvodněný, ale meliorační trubky na třetině tohoto území dožívají, takže se krajina opět zamokruje – a potrubí nikdo neopravuje, protože je to drahé.

Přitom je evidentní, že současný model nemůže pokračovat. Zemědělství využívá více než polovinu republiky, nicméně jeho podíl na hrubém domácím produktu činí pouze něco přes dvě setiny a v odvětví pracují 3 procenta Čechů a Češek. Farmáři opouštějí stále větší část krajiny. V evidenci máme 4,2 milionu hektarů zemědělské půdy, ale jenom na 3,5 milionu se skutečně hospodaří. Přitom ani úpadek zemědělství a poměrně nízká spotřeba pesticidů nepomáhají oživit krajinu. Naopak: zatímco některá místa včetně bohatých květnatých luk zarůstají, jinde kvůli intenzifikaci ubývá drobné zeleně, plevelů i květin na lukách – a s nimi mizí také motýli nebo včely, ptáci a zajáci.

Výkonnější agrotechnika a silnější světová konkurence – hlavně v odvětvích, jako je vepřové a hovězí maso, krmiva, víno a cukr – budou dosavadní trendy posilovat. České komerční zemědělství se však vyhýbá diskuzi, zda jsou jeho metody dlouhodobě udržitelné. Často se stále chápe výhradně jako produkce potravin, jež dlouhodobě funguje a bude fungovat v téměř konstantní podobě. Ostatní výzvy bývají považovány za nadbytečné komplikace či módní vlny.

Zemědělství nemůže takto pokračovat. Mělo by se odhodlat ke koncepční změně, která bude mít několik prvků.

Českým zemědělským podnikům nezbyvá než se odklonit od komodit, v nichž nelze konkurenční boj ustát, a přeorientovat se na jiné konkurenční výhody – vyšší kvalitu a přidanou hodnotu, zdravotní a environmentální nezávadnost. Důležitou šancí je pojetí produkce potravin jako sociální sítě: alternativní distribuční řetězce od menších zemědělců přímo ke spotřebitelům a budování adresného vztahu zákazník – producent.

Bude potřeba změnit systém rostlinné produkce s akcentem na ekologické metody pěstování. Lze přitom využít příležitostí, jež nabízejí nové technologie, například systém precision farming. Přebytkovou půdu je také možné použít k pěstování technických a energetických plodin ve vazbě na nové technologie a domácí zpracovatelský průmysl. A zemědělství rovněž musí přijmout nový kontext – a novou příležitost – využívání krajiny: životní styl charakterizovaný hledáním netradičních zážitků i návratem k přírodě, do kterého patří cykloturistika, agroturistika a turistika na koni, outdoorové nebo poznávací aktivity v krajině a na venkově.

Podle studie Martina Střelce a Jiřího Urbana

VIII. S jistotou na neurčito

Jedním z určujících pocitů dneška, jak se shodli mnozí účastníci projektu, je i přes období míru a blahobytu v našem koutě Evropy **nejistota a ohrožení**. Do určité míry můžeme politický význam a podhoubí tohoto pocitu sledovat na pozadí posledních volebních klání. Strach ze ztráty zaměstnání, neutěšené sociální podmínky na mnoha místech Česka i složitá finanční situace mnoha rodin, to vše jsou opodstatněné důvody, proč řada českých občanů hledí s obavami na budoucnost. Se strachem umně pracují i populisté. V české politice se pravidelně jako volební téma vyskytují „nároky sudetských Němců“ a nově zaznamenal v roce 2013 úspěch i subjekt, který postavil svoji rétoriku na vyvolávání otevřené nenávisti vůči Romům a cizincům.

K pocitu ohrožení vyvolanému sociálním napětím se přidává i zjiřřená mezinárodní situace. Krize vlivných zemí eurozóny, válečné konflikty na východní i jižní hranici Evropy i zvýšená četnost extrémních výkyvů počasí v důsledku klimatických změn ilustrují kontext, v němž se každá budoucnost jeví jako krajně nejistá. Prožívání nejistoty přestalo být záležitostí omezující se čistě na individuální rovinu. Moderní lékařství i sociologie si delší dobu kladou otázku, jak se narůstající dynamika a komplexita životní reality většiny lidí odráží v jejich schopnosti vyrovnat se se stresujícími podněty a jaký to má vliv na zdraví jednotlivců i soudržnost společnosti.

Ukazuje se, že **duševní zdraví** v širokém slova smyslu je skrytou, ale nezměrnou daní (externalitou) životního stylu dnešní civilizace. Mnohočetné zdroje stresu nového typu, jako extrémní nároky na výkon, složité životní podmínky nízkopříjmových skupin obyvatelstva, prekarizace práce, zamořené životního prostředí či dysfunkční sociální vztahy, patří mezi řadu faktorů vytvářejících na integritu jednotlivců tlak, který je co do své kvality historicky jen obtížně srovnatelný.¹³

Smutným dokladem stoupajícího napětí a jeho tlaku na lidskou osobnost je strmý nárůst **počtu sebevražd**, který má nepochybně souvislost se zhoršující se sociální situací velké části společnosti. Stejně jako tomu bylo

¹³ Míra dopadu těchto faktorů na naši civilizaci je dnes předmětem vědeckého výzkumu na pomezí medicíny a sociálních věd. Na důležitost schopnosti vyrovnat se se zvyšující komplexitou života pro šťastné prožívání vlastní existence i pro fyzické zdraví upozornil už v druhé polovině 20. století sociolog Aaron Antonovsky se svou teorií nemoci a zdraví, kterou nazval „salutogenesis“. Jádrem jeho teorie je to, jak specifické osobní předpoklady napomáhají jednotlivcům odolávat stresovým situacím v běžném životě. Antonovsky svým výzkumem dokládá, že vlastnosti, které lidem slouží k tomu, aby se zdravěji vyrovnávali se stresujícími podněty, poskytují člověku „smysl pro soudržnost“ (sense of coherence). Ten se skládá podle Antonovského ze tří prvků: srozumitelnosti životní situace, její zvládnutelnosti a smysluplnosti, přičemž poslední jmenovaná je podle něj nejdůležitějším prvkem.

v minulosti, kdy do života lidí zasáhly společenské a hospodářské krize. Podle statistik ukončilo svůj život prokazatelně nejvíce lidí v období hospodářské krize v polovině 30. let minulého století. Rok 1934 byl se 4007 sebevraždami nejtragičtějším. Znovu počet sebevražd překročil dva a půl tisíce v počátcích normalizace v 70. letech. Až do roku 2007 počet sebevražd v Česku klesal. Od té chvíle opět narostl o znepokojivých 20 % v průběhu pěti let.

Duševní rovnováha (duševní zdraví) se stává důležitou součástí celkové kvality života, a to v přímé souvislosti s pracovním a rodinným prostředím. Stává se proto i politickým tématem. Na duševní zdraví coby potřebu vnitřní stability na individuální úrovni však lze nahlížet jako na určitou paralelu k potřebě vnitřní stability v domácí politice na národní úrovni (viz kapitola Žába na prameni rozvoje). Je namístě přiznat si, že pocit nejistoty až existenčního ohrožení, ať už v podobě ztráty zaměstnání, obavy o zdraví sebe či blízkých nebo v podobě doléhajících válečných konfliktů, je **legitimní pocit** a odpovědět na něj se stalo důležitým úkolem demokratické politiky. Ten úkol je vlastně ještě nepoměrně těžší. Je třeba společnost připravit na to, že tento pocit zde nyní bude – když ne napořád – s koncem v nedohlednu.

Historicky byla demokratická politika v odpovědích na tyto otázky zpravidla **o krok pozadu** a nejinak je tomu i dnes. Předešli ji tři její věční soupeřníci, ale zároveň úhlavní nepřátelé: fundamentalisté, političtí technokrati a populisté, přičemž kombinace všech tří prvků je spíše pravidlem než výjimkou.

Jsou to právě oni, kdo nabízejí jasné odpovědi na rozšířený pocit nejistoty a ohrožení a komu přelomové období, v němž žijeme, spíše nahrává. **Fundamentalisté** nabízejí zjevené pravdy, nejlépe „návrát ke kořenům“, k životu, který už dávno zanikl. Dávají naději, že jeho rituálním napodobováním je možné ho vzkřísit.

Technokraté v politických funkcích naopak apelují na pragmatická, technická, zdánlivě hodnotově neutrální řešení. Vše se skrývá v proceduře, v mechanismu vládnutí. Nemá smysl se upínat k novým myšlenkám či ideálům, politika byla a vždy přece bude špinavou záležitostí, a proto neočekávejme zázraky a držme se při zemi. Pro privilegované členy společnosti, a především vlivné zájmové skupiny je to nepochybně rajská hudba.

Populisté zato vždy vědí, kdo je vinen a že nikdy není sám. Viník je vždy součástí skupiny, která má společné znaky, podle nichž je možné ho poznat. Někdy je to příjmení, tvar nosu, barva pleti, povolání nebo životní situace. Za naše těžké životy může jednou Žid, Rom, jindy politik, bankéř nebo imigrant.

Fundamentalista, omezený politický technokrat i populist nabízejí vzácné zboží, kterým je zdánlivá **jistota v moři nejistoty**. Pro prvního je to jasný rámec, v němž bude mít život smysl bez ohledu na to, co nám říká zdravý rozum. Druhý nabízí neosobní mechanismy a třetí jasné viníky. Cena, kterou za tuto „jistotu“ platíme, je ale vysoká. Fundamentalistům platíme ztrátou své svobody. Technokratům v politických funkcích zaplatíme cynismem, odcizením a postupnou ztrátou orientace, která přichází, když forma vládnutí není v souladu s hodnotami. Bezpráví a ztráta lidské důstojnosti je cenou za moc, kterou drží v rukou populisté.

Převládající trend v politické praxi je zatím technokratický. Dlouhodobě však taková řešení mohou fungovat, jen pokud jsou zároveň demokratická. Bez demokratické legitimacy politici technokraté prohrávají přinejmenším ze dvou důvodů. Zaprvé, nemají všechny informace, neboť bez hlasu širokých skupin ve společnosti mohou rozhodovat chybně prostě proto, že neumějí identifikovat všechny myslitelné dopady na všechny občany. A zadruhé, technokratická politika rozhoduje „o nás bez nás“, schází jí **legitimita**, kterou nemůže získat odjinud než od společnosti.

Logickým důsledkem politického rozhodování, jakkoli osvíceného, ale izolovaného od občanské společnosti, je odpor veřejnosti, a to třeba i vůči věcně správným řešením. Jejich vynucování je nákladné a z podstaty nedemokratické. Do technokratických debat je proto třeba vnést demokratický hlas. Cílem projektu *Česko hledá budoucnost* je obohatit veřejnou debatu nejen o nová věcná řešení komplexních otázek, ale také ukázat, že bez zásadního rozšíření a **uplatnění demokratických procedur** v praxi české politiky není možné se ze současné stagnace vymanit.

Dekolonizace státu

Důvodem, proč zatím nedošlo ke zlepšení vládnutí v České republice, není nedostatek kapacity na straně organizované občanské společnosti, ale faktická neexistence příležitostí prosadit tuto změnu v rámci oficiálních institucí. Neprůhlednost rozhodování a korupce jsou jak příčinou, tak i výslednicí současného stavu.

Vládnutí v České republice charakterizují dva hlavní znaky – kolonizace státu a politická pasivita většiny občanů. Stát je systematicky podřízen zájmům velkých politických stran, občanský aktivismus celospolečensky rámován jako hrozba – to se týká především sociálně-ekonomického protestu. V praxi se to projevilo například v tendenční snaze některých komentátorů v médiích rozdělovat protesty na „dobré“ a „špatné“. Zatímco „dobrý“ protest „pražské kavárny“ je zpravidla vnímán jako legitimní, ekonomické protesty byly viděny jako neopodstatněné

pořvávání „odborových štváčů“. Hlubší porozumění, proč je obhajoba skupinových zájmů důležitou a plnohodnotnou součástí liberální demokracie, zatím v hlavním proudu společenské debaty zatím spíše scházelo.

Společenský pluralismus, který zde evidentně existuje, může být efektivní jen tehdy, když se bude politicky artikulovat. Jde o procedury, které dokáží zahrnout občany a jejich sdružení do demokratického fungování jejich země. Dnes se proto velmi mluví o účasti na demokratickém procesu a jeho vlastnění (či osvojení) občany. Politické rozhodování je pak v rukou těch, kterých se týká. ČR dnes charakterizuje přesný opak, který se alespoň podle některých výzkumů může projevit v politické radikalizaci části populace a apatii zbytku.

Liberální demokracie

Proto je třeba znova hovořit o tom, co tvoří podstatu liberální demokracie. Adjektivum liberální znamená existenci nestranných pravidel, která vymezují pravidla pro otevřenou soutěž – tedy nestranný stát, který je založen na rovné svobodě. Substantivum demokracie zachycuje emancipovanou společnost občanů, kteří vstupují se svými zájmy a jejich ospravedlněními do vzájemné interakce.

Co tedy máme chtít? Dekolonizovat stát a umožnit občanskou emancipaci zbytku. Konkrétně tedy zbavit stát nekontrolovaného vlivu politických stran a na ně navěšených ekonomicko-zájmových skupin a přitom otevřít fóra pro širší politickou diskusi.

Otázka dobrého vládnutí – a vládnutí obecně – nebyla nikdy problémem, který by byl předmětem domácí veřejné diskuse (na rozdíl od otázky občanské společnosti, která ale byla viděna jako zvláštní „sektor“ společnosti se specifickými potřebami).

Emancipace občanské společnosti

Reforma formálních institucí státu přitom sama o sobě nestačí. Musí dojít k emancipaci občanské společnosti, což se do určité míry nyní děje, byť především v její elitní složce – viz například kampaň Rekonstrukce státu. K té může dojít jedině tehdy, když se promění vnější podmínky jejího fungování, tj. státní instituce. V návaznosti na to by pak bylo možné uvažovat o zavedení mechanismů deliberativní (česky bychom mohli mluvit o občanské nebo konzultativní) demokracie, jako je participativní rozpočtování, a především se začít systematicky zabývat rozvojem občanského vzdělávání, v němž má Česká republika objektivně obrovské limity. Demokracie potřebuje podporu informovaných a vzdělaných jednotlivců, aktivní občanství nemůže vzniknout a rozvinout se pouze spontánně. Institucionální reforma by proto měla být doplněna kultivací občanských schopností, které jednotlivcům umožní využít vytvořených příležitostí.

Podle studie Ondřeje Císaře

IX. Principy pro zítřek: vstříc příštím krizím

Jaká by tedy měla být odpověď demokratické politiky, která chce zachovat a rozvíjet kvalitu života i v období nejistot, šoků a krizí? Kde leží pro Českou republiku potenciál dlouhodobého rozvoje?

V úvahách, které probíhaly v rámci projektu, jsme vycházeli ze skutečnosti, že Česká republika jako středně velká středoevropská země s omezenými zdroji i vlivem má relativně omezenou množinu nástrojů, jak čelit dopadům ekonomické globalizace. Jedná se o malou, otevřenou ekonomiku, jejíž vývoj do značné míry kopíruje vývoj německého hospodářství. Charakteristická je i vysoká míra závislosti na dovozu plynu a ropy a silný podíl průmyslu na výkonu ekonomiky.

Pokud chce Česká republika v budoucnu při své velikosti a zdrojích **dlouhodobě zvyšovat kvalitu života** svých občanů, pak by se dle obecných závěrů analýz a diskuzí v rámci projektu měla stát **otevřenější** vůči zapojení mnohem širších souvislostí a aktérů, ale **stabilnější** vůči rizikům přicházejícím zevnitř i zvenčí, tzn.:

- 1) nastavit mnohem více konsenzuální, vytrvalé a důsledné formy vládnutí a rozvinout bohatší kulturu občanské participace;
- 2) omezit svou závislost, stát se podstatně více soběstačnou, odolnou a flexibilní v klíčových oblastech, jako je energetika, mobilita nebo výroba kvalitních potravin;
- 3) naučit se lépe spolupracovat s aktéry doma i v zahraničí.

Soubor studií vzniklých v rámci projektu *Česko hledá budoucnost* jsme uspořádali do tří klíčových oblastí, v nichž česká společnost stojí před vážnými otázkami a dilematy, ale které zároveň naznačují hlavní principy pro její dlouhodobou udržitelnost, cesty ke slibnější budoucnosti. V jejich názvu záměrně stojí zdánlivě protikladné hodnoty, protože jsme přesvědčeni, že udržitelnost Česka není možná bez dlouhodobé kultivace celého spektra hodnot.

Jednotlivé tematické texty nabízejí vedle analýz aktuálního stavu i návrhy konkrétních řešení, která se v mnohém rozcházejí se současnou praxí. Naším cílem není úplný výčet všech zásadních problémů ani možných řešení, nýbrž nabídnutí pohledu, který přinese inspiraci k novému a otevřenějšímu promýšlení těchto otázek.

1. *Důvěra a důslednost.* Současný jazyk veřejné debaty si nedostatečně všímá dimenzí, které přesahují běžné kategorie ekonomických ukazatelů. Proto pracujeme se širším pojmem „kvalita života“, který **poctivě** zahrnuje všechny dimenze důležité pro úspěšnou budoucnost. Jednou z největších překážek ekonomického rozvoje České republiky a její dlouhodobé konkurenceschopnosti se během projektu ukázal nedostatek politické stability, tedy **důslednosti** při vládnutí a **důvěry** ve veřejné instituce i důvěry uvnitř společnosti. Nízká úroveň vládnutí se výrazně projevuje na slabším výkonu ekonomiky. Řešení těchto klíčových problémů je hlavním úkolem na cestě k hospodářskému oživení, rozvoji lokální ekonomiky a posílení její odolnosti.

2. *Odolnost a spolupráce.* V druhém okruhu jsme se soustředili na čtyři tematické oblasti (energetiku, dopravu, zemědělství a ČR v EU a ve světě), které jsou zásadní pro zvýšení **odolnosti** Česka. Podmínkou jejich rozvoje ovšem není jen větší soběstačnost, ale také nové formy **spolupráce** mezi aktéry uvnitř ČR i s partnery v regionu a v EU. Velkou pozornost jsme věnovali energetice. Česká republika je země obdařená omezeným množstvím fosilních zdrojů, disponující atomovými elektrárnami a nekvalitní legislativou, která poškozuje rozumné využití obnovitelných zdrojů energie a jejich decentralizaci. Nechce-li být Česko závislé na ruském plynu a ropě, propást příležitosti nových trhů s elektřinou či nenávratně vytěžit fosilní zdroje na svém území, musí dojít k energetické transformaci, která vedle technologií promění jak filozofii, s níž se na energetiku díváme, tak i politiku, kterou v této oblasti praktikujeme. V řadě zemí EU jsme již svědky energetické revoluce. Na příkladu Německa nebo Dánska je vidět, že energetická transformace znamená obrat k ekonomické, sociální a politické proměně celé společnosti.

3. *Svoboda a soudržnost.* Třetí okruh studií zkoumal témata, která se dotýkají rozvoje svobodné a soudržné společnosti. Tzn. společnosti, v níž se rostoucí míra svobody nerovná rozpadu a sociální deprivaci, nýbrž přináší vyšší míru rovnoprávnosti a inkluze. Podmínkou pro rozvoj takové společnosti je **změna paradigmatu ve vzdělávání, zvýšení kvality veřejných služeb**, a především radikálně **nový přístup k vládnutí** provázený rozšířením prostoru pro zapojení veřejnosti a novými impulzy k rozvoji občanské společnosti.

Cesta k oživení české demokracie vede zaprvé přes **změnu pravidel**, která regulují naše soužití, to, jak si vládneme a jak nakládáme s našimi zdroji, a zadruhé skrze **obrodu občanství**, tedy naplnění tohoto pojmu novým významem v prostoru České republiky i Evropské unie. Na tomto místě se pak tematicky propojily naše úvahy s první kapitolou, která označuje nízkou spolehlivost veřejných institucí a malou důvěru v ně za hlavní překážku ekonomické prosperity. Zde se ale na stejné téma díváme z jiné strany, a sice

jakou roli při obnově důvěry a společenské transformaci mají hrát občané, politické strany i soukromý sektor, zda mohou vzniknout v tomto prostoru nové aliance a co od nich lze očekávat.

Jak jsme na tom s rovností žen a mužů?

Rovnost mužů a žen je základním lidským právem a úhelnou hodnotou v demokratické společnosti. Rovnost mezi pohlavími je nejen otázkou spravedlnosti, ale má i zásadní význam pro hospodářskou prosperitu a konkurenceschopnost.

Světové ekonomické fórum každoročně publikuje zprávu o rovnosti mužů a žen ve světě. V Global Gender Gap Index se Česká republika mezi lety 2006 a 2014 posunula o více než 40 míst směrem dolů. V roce 2014 se umístila na 96. místě ze 142 sledovaných zemí.¹⁴ i v evropském kontextu se ukazuje míra rovnosti žen a mužů jako podprůměrná. V indexu Evropského institutu pro rovnost žen a mužů (Gender Equality Index) dosahuje ČR hodnoty 44,4, přičemž průměr EU činí 54.¹⁵ Také zpráva Evropské komise z roku 2012 poukázala na dopady ekonomické krize na rovnost žen a mužů a upozornila na vážné problémy týkající se ČR, jakými jsou zhoršující se postavení žen na trhu práce nebo diskriminace žen s malými dětmi.¹⁶

Lze doložit, že větší zapojení žen do ekonomické aktivity může podpořit hospodářský rozvoj, zlepšit výkonnost společnosti i její kvalitu života. Podle analýzy společnosti McKinsey&Company představují ženy v českém byznysu nevyužitý potenciál.¹⁷ V rozhodovacích pozicích u nás ženy působí ve velmi podprůměrném počtu. V představenstvech 60 největších společností působících na českém trhu jsou ženy zastoupeny pouze ze 4 %. U 51 z těchto společností není v představenstvu zastoupena ani jedna žena. Tento nízký podíl je však jen výsledkem jejich nízkého zastoupení napříč jednotlivými úrovněmi řízení. Ani v politice není situace o mnoho lepší. V Poslanecké sněmovně je zastoupeno pouze 19,5 % žen, tj. 39 poslankyň.

Zaměstnanost žen v ČR v současnosti činí pouze 56 %. Země v tomto ohledu patří k nejslabším v EU, hluboko pod jejím průměrem. V nejsilnějších ekonomikách světa, které mají dvojnásobný HDP na obyvatele, je podíl ekonomicky činných žen vyšší nejméně o 10 procentních bodů. Nejvýraznější propad je vidět u žen s dětmi

¹⁴ World Economic Forum, The Global Gender Gap Report 2014. Dostupné z: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2014/rankings/>

¹⁵ EIGE, Gender Equality Index Report. 2013. Dostupné z: <http://eige.europa.eu/content/document/gender-equality-index-report>

¹⁶ European Commission, The Impact of the Economic Crisis on the Situation of Women and Men and on Gender Equality Policies, 2013. Dostupné z: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130410_crisis_report_en.pdf

¹⁷ McKinsey&Company, Využití plného potenciálu žen v české ekonomice, 2012. Dostupné z: http://www.mckinsey.cz/images/women_matter_CJ.pdf

oproti míře zaměstnanosti žen bez dětí. Ten je nejvyšší v EU (činí 41 %, průměr EU je cca 12 %). K nejnižším v Evropě patří také průměrné platy žen ve srovnání s platy mužů. Podle údajů Českého statistického úřadu z roku 2013 činil průměrný rozdíl ve mzdách mužů a žen 24,1%.¹⁸

i v dalších oblastech života české společnosti bychom našli markantní příklady genderové nerovnosti. Na základních školách tvoří přes 80 % vyučujících ženy, v mateřských školách je to bezmála sto procent. Zastoupení žen v české vědě patří k nejnižším v Evropě (podíl žen činí 26 %). I v rodinách převažuje stereotypní rozdělení rolí na živitele a pečovatelku.¹⁹

I z těchto dílčích dat je patrné, že genderová nerovnost je v české společnosti hluboce zakořeněna a projevuje se prakticky ve všech oblastech. Česká vláda přijala v závěru roku 2014 Strategii pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014-2020, která tyto problémy analyzuje a navrhuje opatření k jejich řešení. Zabývá se tím, jak zvýšit zastoupení žen v rozhodovacích pozicích ve veřejné i soukromé sféře, posílit nezávislost mužů i žen v ekonomice a zvláště ekonomickým postavením žen. **Obsahuje i cíle, kterými jsou:**

- **zlepšení podmínek pro sladování pracovního, soukromého a rodinného života,**
- **snížení výskytu všech forem genderově podmíněného násilí**
- **hledání cest, jak odstraňovat genderové stereotypy a předsudky.**

Tato strategie je po formální stránce nepochybně významným krokem. Posun je to i proto, že na politické rovině toto téma není až na výjimky dosud většinou považováno za relevantní, nezřídka je vedoucími politickými představiteli zesměšňováno. Jaká bude ochota veřejných institucí a jejich zástupců skutečně uvést tato opatření do života, se teprve ukáže.

I v důsledku ekonomické krize došlo v české společnosti k intenzivnějšímu vnímání sociálních nerovností a rozšiřujících se propastí mezi jejími jednotlivými částmi. Právě v této situaci vycházejí zřetelněji na povrch i sociální nerovnosti mezi ženami a muži. Je to tedy i významná příležitost nejen k jejich komplexnímu uchopení, ale také k osvětě směrem k širší veřejnosti, u níž jsou předsudky v této oblasti mimořádně pevně zakořeněné. Je to také příležitost pro nevládní organizace i akademická pracoviště, jak změnit vnímání problému genderové nerovnosti. Významným spojencem se v tomto případě může stát podnikatelská sféra, která je k této otázce nezřídka vnímavější než veřejné instituce, u nichž často převažuje formalismus. Ne náhodou mají v čele těchto institucí hlavní slovo téměř výlučně muži.

Podle studie Ondřeje Lišky

¹⁸ ČSÚ, Zaostřeno na ženy a muže – práce a mzdy, 2013.

http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/kapitola/1413-13-r_2013-14

¹⁹ Mediaresearch, Prezentace – Podoby otcovství v ČR – sociologický průzkum. 2010.

<http://www.tatanaplnyuvazek.cz/wp-content/uploads/2013/05/podoby-otcovstvi.pdf.tatanaplnyuvazek.cz/wp-content/uploads/2013/05/podoby-otcovstvi.pdf>

X. Širší proces: úkoly, hodnoty a spojení

Jaká má tedy být budoucnost Česka? Projekt Česko hledá budoucnost si vytkl za cíl přispět k diskusi o našem společném směřování. Úkolem nemělo být jen přinést náměty ke konkrétním krokům, které je třeba učinit ve prospěch vyšší kvality života, ale podívat se na problémy z nové perspektivy a klást si otázky novým způsobem. Z jednotlivých analýz, které v rámci projektu vznikly, si lze odnést inspiraci i věcné návrhy řešení. O každém z nich je však možné vést polemiku a postavit proti němu alternativní odpověď. Co nakonec rozhodne, po které cestě je správnější se vydat? Odpověď je nasnadě: jakýkoli cíl, který má demokratická společnost sledovat, musí vzejít z nepoměrně **širšího procesu**.

Lze-li stručně shrnout základní výsledek projektu Česko hledá budoucnost, pak je to poznání, že chceme-li se naučit docházet ke shodě na společných představách o budoucnosti, musíme se začít bavit více o procedurách než jen o podobě konkrétních cílů. Lodivod v mlze a neznámých vodách nevystačí jen se starou mapou a nespolehlivým kompasem. Musí umět účinně reagovat a přizpůsobit se podmínkám plavby. Kromě spolehlivé mapy však potřebujeme nalézat, sdílet a obnovovat společnou řeč. S pojmy, kterým podobně rozumíme, a s myšlenkami a cíli, jež nás jako společenství budou stmelovat. I my se dokážeme orientovat v silně proměnlivé době, pokud si osvojíme vyspělejší **způsob debaty** a dokážeme se adaptovat na nové podmínky.

Předpokladem takové **adaptace** je ochota měnit se, hledat nové možnosti a uvědoměle rozvíjet kulturu, která přeje inovacím všeho druhu. Proto se naše inovace nemohou omezit pouze na inovace technologické, ale musejí zasáhnout i inovace sociální. Jsou to změny v uspořádání našich institucí, způsobu, jak řešíme nerovnosti ve společnosti, jak nakládáme s naším zdravím, volným časem, jak kultivujeme vztahy ve svém okolí i v širším prostředí. Zasahují i samotnou politiku, která se ocitla za skleněnou stěnou mimo dosah občanů.

Česko a zdroje v globálním kontextu

Česko netrápí jen problémy, které končí na našich hranicích. Musíme se také vypořádat s mezemi a potížemi, jimž čelí celý svět. Ilustrativním, nikoli však jediným případem je čerpání přírodních zdrojů.

V roce 1972 vydal Římský klub, globální think tank řízený průmyslníky, ekonomy i vědci a sídlící ve Švýcarsku, přelomovou studii Meze růstu. Autoři z Massachusetts Institute of Technology shromáždili mimořádný objem dat a vytvořili vývojový model světové ekonomiky i životního prostředí. Tým sledoval postup industrializace, populační vývoj, produkci a spotřebu potravin, využívání zdrojů a znečišťování životního prostředí. Propočítali, že pokud se civilizace bude beze změny sunout v dosavadních kolejích, nastane kolaps hospodářství, životního prostředí a lidské populace kolem roku 2070.

Ústředním bodem knihy byla teze, že „Země je konečná“. Studie se stala cílem tvrdé kritiky jako neopodstatněně apokalyptická vize. Bjørn Lomborg, populární kritik ekologické vědy, ji v roce 2002 odsoudil na smetiště dějin. Jenomže univerzita v Melbourne vydala na jaře roku 2014 rozsáhlou studii, která scénáře z Mezi růstu porovnávala se současnými statistikami. A objevila, že se skoro do puntíku shodují s původní prognózou. Vědci se před čtyřmi desetiletími ve své předpovědi velmi dobře trefili. Pokračování současných trendů bude vyžadovat více a více zdrojů, které proto – bez dostupných alternativ – budou stále dražší. Konsekvence pro ekonomiku mají být fatální. Nové studie toto varování potvrzují. Dokonce i konzervativní Mezinárodní energetická agentura varuje před ropným zlomem; rovněž poradenská agentura KPMG předpovídá už pro rok 2030 markantní nedostatek zdrojů, pokud budeme pokračovat jako doposud.

Co z toho plyne? Potřebujeme fundamentálně reorganizovat způsob, jakým nakládáme se svými zdroji, jak vyrábíme, spotřebováváme i jak se vyrovnáváme s prohlubující nerovností. Vysoce technologicky vyspělá civilizace by měla směřovat k principu, který se někdy nazývá *cirkulární ekonomikou*. Tedy k ekonomice založené na široké recyklaci ve spotřebních řetězcích, kompletním přechodu na obnovitelné zdroje energie, ekologických metodách produkce potravin a novém typu sociálních struktur a ekonomických regulací.

Mezinárodní shoda na řešeních se rodí pomalu. Je vůbec něco smysluplného, co můžeme namísto toho dělat my, jednotliví občané a česká společnost jako celek? Máme především dvě možnosti. Aktivněji se podílet na mezinárodních snahách o hledání shody. V tomto světle se Evropská unie jeví jako klíčový nástroj, kterým malý středoevropský národ může přispět k prosazování vyšší kvality života na naší planetě.

Vedle toho má ale smysl začít u sebe. Prakticky to znamená modernizovat naši ekonomiku, energetiku, mobilitu, zemědělství, vzdělávání, vědu i veřejné služby. Připravit se na nejistou budoucnost posílením naší adaptability na měnící se podmínky a naší odolnosti vůči ekonomickým i sociálním krizím. Vytvořit prostředí, které přeje inovacím všeho druhu – technologickým i sociálním. Věrohodný a dlouhodobý plán našeho dalšího směřování v jakékoli oblasti dokážeme vygenerovat jen tehdy, pokud dosáhneme průhlednějšího, demokratičtějšího a na krátkozrakých zájmech méně závislého způsobu vládnutí.

Podle studie Ondřeje Lišky

Inovace v oblasti občanské participace jsou nedílnou součástí transformace společnosti, která si za svůj určující motiv vytkla **kvalitu života**. Taková společnost masivně investuje do vědy, vzdělávání, zapojování občanů a **kultury**. Ta přestává být vnímána jen jako volnočasová aktivita a stává se rovinou, kam až musí dojít klíčové transformace, a způsobem, jak podněcovat inovace. Význam těchto inovací se přitom neměří pouze mírou tržního uplatnění patentů, ale širším dopadem inovací na spokojenost občanů, prosperitu společnosti i planety, ale také na duševní zdraví. Kvalita života pak není jen cílem, ale též určuje prostředky k jejich dosažení.

Debaty o dohánění vyspělejších zemí v ekonomických ukazatelích či o stanovování přesného podílu obnovitelných zdrojů jsou nepochybně důležité. Z témat sledovaných v projektu *Česko hledá budoucnost* vyplynulo, že bez shody na **pravidlech a podmínkách**, v nichž jsou tyto debaty vedeny, ovšem nejsme schopni dojít k lepším výsledkům jinak než relativně nahodile. Opakovaně se ocitáme v situaci, kdy ve veřejném prostoru o relevanci argumentu rozhoduje nikoli průkaznost tvrzení, ale blízkost k vládnoucí elitě, síla lobby nebo privilegovaný přístup ke zdrojům.

Bylo by možné namítnout, že se z důrazu na procedury vytrácejí **hodnoty**. Opak je pravdou. Právě v dnešní situaci je požadavek na zavedení férových a otevřených procedur do veřejného života výrazem jasného hodnotového ukotvení. Projekt navíc ukázal, že důsledné praktikování takových procedur se odvíjí od hlubšího základu sdíleného společností, od pravidel a principů spíše nepsaných, ale o to více žitých. Mnohé z nich, jako například nesamozřejmost našeho místa na Západě a naší prosperity či vzájemný respekt, byly velmi prosté, ale přesto se zdálo, že míra jejich uplatňování nás zásadně odlišuje od zemí s vyšší stabilitou, konkurenceschopností či kvalitou života. Takřka pravidelně se právě k hodnotám stáčely projektové debaty nad velmi různými tématy.

Ať už se naše pozornost zaměřila na energetiku, dopravu či vzdělávání, opakovaně jsme naráželi na limity odrážející nedostatky obecnějšího rázu, spíše než na to, že bychom docházeli na hranice známých technologií nebo odborného poznání. Z prakticky orientovaných analýz se tak vynořily v nové perspektivě klíčové pojmy naznačující směr, kam napřít další analytický a občanský zájem i politickou pozornost: rozvoj **důvěry a poctivosti** ve společnosti jako předpoklad pro **spolupráci** různorodých aktérů i zahrnutí dalších rovin každého problému, uvědoměle pěstovaná **otevřenost** jako podmínka pro nalézání nových a vyvážených řešení i zvýšená **důslednost** při jejich uplatňování.

Ve světě prohlubujících se nerovností se svoboda každého odvíjí od toho, nakolik mu společnost otevírá možnosti reálné volby, tedy příležitosti ke sledování své životní realizace. Cesta k takové společnosti vede přes vzdělání, jež vyrůstá z postindustriálního paradigmatu, kde motivací k učení už není poslušnost a vynucení, ale především **vnitřní motivace**. Vzdělání, které připraví člověka nejen na pracovní uplatnění, ale dá mu občanské kompetence, jež mu umožní plně se zapojit do utváření společnosti, v ekonomické, sociální i politické rovině. Vzdělání, které pomůže lidem najít jejich cestu rozbouřenými vodami složitého světa, obnovovat vnitřní stabilitu a udržovat duševní zdraví.

Principy **svobody a soudržnosti** jsou často vnímány jako protichůdné na ose mezi individuálním a kolektivním. Ve skutečnosti se ukazuje, že při rozvoji demokratické společnosti nelze ani na jeden z nich dlouhodobě rezignovat. Naopak jejich plnohodnotný rozvoj vyplývá ze schopnosti demokraticky řešit napětí mezi oběma. V analýzách projektu *Česko hledá budoucnost* jsme se přesvědčili například u Dánska či Finska, že lze najít širokou společenskou shodu v otázkách vyrovnání se s globalizací či při zásadní proměně školství. Dokážeme i my v naší tradici a zkušenosti najít motivy, které dají rozvinout kultuře umožňující takovou shodu? Dokážeme nejen nacházet inspiraci jinde, ale také přesně analyzovat naše specifické podmínky natolik, abychom ji dokázali vhodně aplikovat? To jsou nechybně otázky, na něž chceme dál hledat odpověď.

Je to liberální demokracie, která vychází z neprivilegovaného přístupu k občanským právům. Chceme-li na jedné straně, aby se občané zapojovali do veřejného života, vykonávali demokratickou kontrolu nad výkonem moci nejen prostřednictvím voleb, ale soustavným zájmem o veřejný život, pak musí stát učinit první krok a vytvořit dostatečný a snadno přístupný prostor pro demokratické zapojení občanů. Prakticky to znamená inovovat způsob komunikace a zprostředkování zájmů svých občanů systematickým budováním rozličných **platform pro zapojení**. V tomto prostoru, kde transparentní pravidla veřejného života poskytují ochranu před kolonizací státu soukromými zájmy, lze hledat praktická řešení všemožných problémů. Teprve z nich může vzejít nová legitimita státu, obnovit se důvěra v instituce a ochota občanů sledovat společný cíl.

Politická **nestabilita** a nedostatečně průhledná **pravidla** politického prostředí jsou příčinou naší společenské i ekonomické stagnace. Důsledné odpolitizování veřejné správy, justice a prosazení transparentních pravidel veřejného života je nezbytnou podmínkou pro schopnost nalézat demokratická a věcně správná řešení. Bez nových forem zapojení

a reforem státní správy se těžko aktivuje schopnost společnosti demokraticky zformulovat, prosadit, a zejména dotáhnout dlouhodobé strategie do konce.

Jak dosáhnout všech těchto uvedených změn? Vedle tlaku aktivních občanů, nevládních organizací i postupné proměny veřejných institucí lze v posledních letech sledovat i probouzení nových **epicenter občanské proměny** mimo běžně vnímaný prostor občanských iniciativ, a to mezi vědci, podnikateli, učiteli nebo právníky. Klíčovou úlohu zde musejí sehrát zejména podnikatelé. Rostoucí část z nich chápe, že cílem filantropie není nákup lepší pověsti, nýbrž spíše nezištná či systematická pomoc tam, kde se společnosti nedostává potřebných kapacit, ať už jde o péči o potřebné a znevýhodněné, nebo o prosazení nových protikorupčních zákonů. Dostáváme se do jedinečné fáze vývoje. Vytvoření **nových aliancí** mezi aktéry může znamenat kvalitativní posun a posílení snah o společenskou obrodu.

Pokud tyto stále ještě příliš izolované ostrovy iniciativ dokážou nalézt společné platformy pro spolupráci, **jazyk a cíle**, je zde naděje na hlubší institucionální i hodnotovou proměnu České republiky. Úkolem všech jmenovaných skupin je proto obrnit se trpělivostí a otevřeností myslí při hledání společného základu při prosazování změn. Nalezení schopnosti **spolupracovat za účelem sledování dlouhodobého cíle**, její kultivace a rozvoj je jedním z hlavních klíčů k lepší budoucnosti české společnosti.

Lze jen stěží na tomto místě formulovat dokonalý výčet obecně platných doporučení. Konkrétní řešení lze přijímat pouze v konkrétních případech. Zatím k nim neumíme ani dost dobře dojít. Musíme proto experimentovat a objevovat, co funguje, a co naopak nefunguje, a rychle se z toho učit. Tím nejdůležitějším úkolem je proto nyní vybudovat kvalitní společenské instituce, které experimentování, objevování, **učení**, a především **zapojení občanů** do veřejného života co nejvíce usnadní. Přispět do takové debaty a vtáhnout do ní další aktéry je hlavním cílem projektu a širšího procesu *Česko hledá budoucnost*.

Česko hledá budoucnost - závěrečné shrnutí projektu

Autoři: Ondřej Liška (kapitola I-VI, VIII-X),
Zdeněk Kudrna (kapitola VII)

Redakce: Petr Lebeda, Ondřej Liška, Vojtěch Kotecký

Autoři původních tematických studií:

Tomáš Brzobohatý, Ondřej Císař, Petr Drulák, Petr Janský, Jaroslav Kalous, Ondřej Liška, Martin Robeš, Martin Sedlák, Edvard Sequens, Jan Sládek, Jan Straka, Martin Střelec, Jiří Urban

Grafická úprava: Kristýna Mothejzíková - BEEPart

Tisk: AF BKK, s.r.o.

Vydal: Heinrich-Böll-Stiftung v Praze, Green European Foundation, Glopolis, prosinec 2014

Dílo je zveřejněno pod licencí Creative Commons:

Je povoleno šířit dílo, pokud je uveden autor díla, jen k nekomerčním účelům a bez jakýchkoli úprav díla.

Názory vyjádřené v této publikaci jsou názory jednotlivých autorů a nemusejí nutně vyjadřovat názory organizací Glopolis, Heinrich-Böll-Stiftung, Green European Foundation, ani organizací, v nichž autoři působí.

ISBN 978-80-87753-20-0

 HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
PRAHA

GREEN EUROPEAN
FOUNDATION

 glopolis

Glopolis, o.p.s.
Soukenická 1189/23
110 00 Praha 1
www.glopolis.org